เรียนพุทธศาสนาใน ๑๕ นาที
ความกลัว
ฤทธิ - ปาฏิหาริย์

ในทัศนะของท่านภิกขุ พุทธทาส

พิมพ์เป็นธรรมทานในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ

รองอำมาตย์เอก ขุนพิเศษสังฆกิจ

(แม้น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ณ ฌาปนสถาน วัดเทพศิรินทราวาส

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๑

1756

เรียนพุทธศาสนาใน ๑๕ นาที
ความกลัว
ฤทธิ - ปาฏิหาริย์

ในทัศนะของท่านภิกขุ พุทธทาส

พิมพ์เป็นธรรมทานในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ

รองอำมาตย์เอก ขุนพิเศษสังฆกิจ

(แม้น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ณ ฌาปนสถาน วัดเทพศิรินทราวาส

๒๙ มีนาคม ๒๕๑๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ ๒๕๓ บำรุงเมือง พระนคร
นายเตียวจุ๊ย แซ่เตียว ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๑ โทร. ๒๓๗๙๘

รองอำมาตย์เอกขุนพิเศษสังฆกิจ (แม้น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ชาตะ ๓ ตุลาคม ๒๔๒๐

มรณะ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๙

ประวัติคุณพ่อ

ขุนพิเศษสังฆกิจ (แม้น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

คุณพ่อมีชีวิตอยู่ในโลกนี้นานถึง ๙๐ ปี เท่าๆ กับคุณย่า ดังนั้นเมื่อจะเขียนประวัติของท่านในเยาว์วัยก็ยากลำบาก เพราะคนรุ่นราวคราวเดียวกับท่านก็ล้วนล่วงลับไปเสียหมดแล้ว ตามความรู้เห็นของข้าพเจ้าก็สามารถที่จะสืบทวนขึ้นไปได้เพียง ๕๐ ปี เท่าที่มีเอกสารทางราชการอยู่ ส่วน ๔๐ ปีแรกแห่งชีวิตของท่านนั้นก็เป็นอดีตที่เลือนลาง ย่อได้เพียง ๖-๗ บรรทัด

คุณพ่อเกิดเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๒๐ ที่บ้านตำบลบ้านหม้อ อำเภอพาหุรัตน์ จังหวัดพระนคร เป็นลูกคนเดียวของคุณปู่ คือ ม. ล. ตู้ เทพหัสดิน ณ อยุธยา คุณแม่ของท่านชื่ออ้น ชีวิตของท่านก็เป็นไปตามแบบฉบับของสังคมชั้นกลางในสมัยนั้น คือได้อุปสมบทที่วัดพิชัยญาติการาม จังหวัดธนบุรี เป็นเวลา ๑ ปี ได้

ศึกษาธรรมวินัยและสอบไล่ได้ตามหลักสูตรของวัด ก็เป็นอันว่าจบการศึกษาสำหรับยุคนั้น

ท่านเริ่มเข้ารับ ราชการในกรมยุทธโยธาทหารเรือ กระทรวงทหารเรือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ท่านจะทำอะไรไว้บ้างในตอนนั้น ค้นหาหลักฐานไม่ได้ เพราะในยุคนั้นระเบียบปฏิบัติราชการ ก็คงไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบการมากเหมือนสมัยนี้ แม้แต่การโอนมารับราชการต่างกระทรวงก็ทำได้ง่าย ๆ ไม่ต้องเป็นหนังสือหนังหาอย่างใด ดังปรากฏหลักฐานว่า

"วันที่ ๘ มกราคม ๒๔๗๖

รองอำมาตย์เอกขุนพิเศษสังฆกิจ (แม้น) ได้ขอให้ข้าพเจ้าแสดงสิ่งสำคัญเมื่อขณะย้ายจาก กระทรวง ทหารเรือมารับราชการกระทรวงธรรมการเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงชี้แจงให้ทราบว่า เดิมขุนพิเศษสังฆกิจ (แม้น) เมื่อยังไม่มีบรรดาศักดิ์ ได้รับราชการอยู่กรมยุทธโยธาทหารเรือสมัครจะมารับราชการกระ ทรวง ธรรมการ สมัยเมื่อข้าพเจ้ารับราชการรั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงได้ขอต่อพระยาวิจิตรนาวี เจ้ากรม

ยุทธโยธาทหารเรือด้วยวาจา ให้เข้ารับราชการกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นลำดับมา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี"

ก่อนหน้าที่จะโอนมารับราชการกระทรวงธรรมการ คือก่อนอายุ ๔๐ นั้น ตามที่คุณย่าเล่า ท่านก็เหมือนลูกผู้ดีในสมัยนั้น คือ ไม่ใคร่ทำงานมากนัก ค่อนๆ ไปในทางเจ้าสำราญ ยิ่งคุณพ่อเป็นหนุ่มที่รูปงาม มีวาจาอันไพเราะแล้ว จึงไม่น่าปลาดใจเลยที่ท่านมีภรรยาเฉพาะที่มีบุตรด้วยกันถึง ๕ คนและมีบุตรธิดาถึง ๑๙ คน อย่างไรก็ดีเมื่อท่านตกลงใจจะทำงานจริงจังแล้ว ท่านทำได้ดีอย่างน่าพิศวง ในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์ตรี และรุ่งอีกปีหนึ่งก็ได้บรรดาศักดิ์เป็นขุนพิเศษสังฆกิจ ตำแหน่งนายช่างผู้ช่วยกรมธรรมการ "มีหน้าที่ทำการช่างและทำแผนที่วิวาทในเขตพระอารามต่างๆ"

ในปีต่อมาซึ่งเป็นปีที่ข้าพเจ้าเกิด คุณพ่อมีอายุ๔๒ ปี ในหลวงรัชกาลที่ ๖ ทรงพระเมตตาให้เข้าไปรับราชการอยู่ในราชสำนัก ได้รับพระราชทานยศเป็นรองเสวกโท

แต่คงรับเงินเดือนทางกระทรวงธรรมการสังกัดเดิม งานที่ทำในราชสำนักนั้น คุณพ่อเล่าว่ามีอยู่เวรเฝ้า ทรงโปรดให้ร้องเพลงถวาย เพราะสุ้มเสียงของท่านดีมาก เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็ก วันไหนคุณพ่อสบายใจท่านก็มักจะร้องเพลงให้ลูก ๆ ฟัง เป็นเพลงไทยเดิมและเพลงที่จัดว่าสมัยใหม่ในครั้งนั้น เช่น เพลง "นางซินเดอริลลา เห็นนาฬิกาเกือบจะสองยาม ...." ท่านร้องได้ไพเราะเพราะพริ้งจริง ๆ ในระยะ ๖ ปี ที่อยู่ในราชสำนัก จัดว่าเกณฑ์ชตาอยู่ในระยะที่รุ่งเรือง เงินเดือนขึ้นทุกปีจากเดือนละ ๑๐๐ บาท จนถึง ๑๕๐ บาท แต่ครั้นแล้วเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จสู่สวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ความรุ่งเรืองโอ่อ่าในราชสำนักก็เป็นอันสิ้นสุด เพราะรัฐบาลเริ่มประหยัด คุณพ่อถูกส่งกลับคืนกระทรวงธรรมการเจ้าสังกัด และก็ยังดีที่ยังมีตำแหน่งและเงินเดือนเดิมอยู่จึงได้เงินเดือนลดมาเหลือ ๑๐๐ บาท เท่ากับเมื่อก่อนไป

เราดำเนินชีวิตอยู่อย่างเป็นปกติสุขหลายปี มีการย้ายบ้านบ่อยครั้ง เพราะคุณพ่อเป็นนักก่อสร้าง บ้านสร้างไปแล้วเกิดเบื่อก็ขายไป แล้วปลูกใหม่ในรูปทรงใหม่

ชีวิตของข้าราชการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช นับว่าเป็นชีวิตที่ผาสุกและมีเกียรติยิ่งแม้ว่าจะเป็นเพียงข้าราชการชั้นผู้น้อยก็ตาม ระยะนี้ข้าพเจ้าโตพอที่จะจำอะไรได้บ้าง บ้านของเราปลูกอยู่ในแม่น้ำตรงท่าช้างวังหลวง ได้เห็นข้าราชการที่มาทำงาน ประจำวัน แต่งกาย ด้วยผ้า ม่วงสีน้ำเงินหรือผ้าม่วงหางกระรอกสีต่าง ๆ แต่เป็นสีที่สุภาพ ใส่เสื้อนอกคอปิดขาวกระดุม ๕ เม็ด ใส่ถุงเท้าขาวรองเท้าดำ ใส่หมวก มีท่วงทีในการเดินช้า ๆ ไว้จังหวะ พวกชาวบ้านเรียกข้าราชการว่า "คนแผน" และแต่งกายอย่างกล่าวนี้เขาเรียกว่า "แต่งแผน" ในยามฤดูหนาวมีแพรชั้นห้อยผ้าพันคอปล่อยชายไว้เบื้องหลัง พวกสาว ๆ มองดูคนแผนเหล่านี้ด้วยความชื่นชม เวลาทำงานในสมัยนั้นเริ่มเมื่อ ๔ โมงเช้า และเลิก ๔ โมงเย็น แต่โดยมากกว่าจะออกจากบ้านก็ร่วมเพลและสักบ่าย ๓ โมง ก็กลับกันมาแล้ว เพราะงานการสมัยนั้นก็ไม่มีอะไรมาก ตามถนนซึ่งมีต้นไม้ขึ้นร่มเย็นทั่ว ๆ ไป นาน ๆ จึงจะมีรถยนต์ผ่านมาสักคันเป็นรถยนต์ส่วนตัว เพราะแท็กซี่ยังไม่มี รถรางเป็นพาหนะสำคัญในครั้งนั้น ผู้มีเงินหน่อยก็นั่งรถลากหรือที่

เรียกว่ารถเจ๊ก คุณพ่อก็ปฏิบัติตามนัยที่เล่าข้างต้นนี้ พอบ่าย ๓ โมง ท่านก็กลับถึงบ้าน พอถึงประตูหน้าบ้านเราก็รู้ เพราะนกเขาซึ่งท่านเลี้ยงไว้เป็นจำนวนมากก็เริ่มขันคูรับ คุณพ่อเป็นนักเลี้ยงนกเขาชั้นครูคนหนึ่ง มีนกดี ๆ มาก และชีวิตประจำวันของท่านมักจะใช้ไปในการให้ข้าวให้น้ำแก่นกเขาและรับแขกนักเล่นนกเขาด้วยกัน นอกจากนกเขาก็มีการเล่นพระพุทธรูป ซึ่งท่านก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักเลงพระชั้นเอกอยู่คนหนึ่งทีเดียว ถึงคราวเขาเล่นเครื่องลายคราม ท่านก็เสาะแสวงหาลายครามมาสะสมไว้ ถึงคราวเล่นไม้เท้าชนิดต่าง ๆ ที่บ้านเราก็มีราวไม้เท้าเป็นราว ๆ ไปเหมือนกัน สรุปว่าชีวิตของคุณพ่อในเวลาที่รับราชการอยู่เป็นชีวิตที่มีความสุข ความสบายเช่นเดียวกับข้าราชการในสมัยเก่าทั้งหลาย

ในฐานะความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกใน สมัยที่โรคาพยาธิและความชรายังไม่ได้เข้ามารบกวน คุณพ่อได้ถือว่าการอบรมลูกเป็นภารกิจสำคัญของท่าน ในเวลารับทานอาหารเย็นเราปูเสื่อวางสำรับกับข้าวนั่งขัดสมาธิกับพื้น คุณพ่อคอยดุข้าพเจ้าเสมอว่านั่งตัวงอ ท่านอธิบายว่าการ

นั่งต้องนั่งให้ตัวตรง ต้องระมัดระวังกิริยาโดยสำรวม ในบางคราวที่มีแขกมา ท่านก็ให้ข้าพเจ้าเป็นคนเสิร์ฟอาหาร ความรู้สึกอย่างเด็ก ๆ ก็มีน้อยใจว่าถูกใช้ให้ทำงานเป็นคนใช้ ทั้ง ๆ ที่คนใช้ก็มีในบ้านตั้ง ๓–๔ คน ท่านก็ชี้แจงว่า คนเราจะเป็นนายเขาได้ก็ต้องหัดเป็นบ่าวมาเสียก่อน จะได้รู้วิธีนั่งโต๊ะและต้อนรับแขกได้ถูกต้อง แต่ในเวลานั้น ข้าพเจ้าไม่เคยเข้าใจความหมายนี้เลย มานึกถึงคุณของท่านก็ต่อเมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้วว่า นั้นเป็นความกรุณาของพ่อที่พยามจะฝึกอบรมลูกในทางมารยาทสังคม สถานที่ใดเป็นของสูงหรือหรูหราในสมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นภัตตาคารหรือห้างฝรั่ง ท่านก็พยายามพาลูกไปดูให้รู้ไว้จะได้คุ้นเคยไม่ตื่นเต้น

ในยามค่ำ คุณพ่อชอบปูเสื่อนอนเล่นกลางบ้านแล้วให้ลูก ๆ ช่วยกันนวด ระหว่างนี้ท่านได้ตั้งปัญหาเป็นกระทู้ทางธรรมะบ้าง ทางคดีโลกบ้างให้พวกเราตอบ ซึ่งเราก็ตอบผิดบ้างถูกบ้างซึ่งท่านก็ให้คำตอบที่ถูกต้อง บางคราวท่านก็เล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ท่านได้ประสบมา มีอยู่เรื่องหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังจำได้ดี ท่านเล่าว่าครั้งหนึ่งท่านมีบ้าน

อยู่ทางบางลำพู มีเพื่อนบ้านใกล้ ๆ กันเป็นครูลิเก ครูลิเกคนนี้แกซ้อมพิณพาทย์ในเวลากลางคืนด้วยเสียงอันดังเป็นที่รำคาญเหลือเกิน ท่านว่าจะห้ามเขาก็ไม่ได้ นึกหาวิธีแก้อยู่หลายวัน ในที่สุดวันหนึ่ง ท่านกลับจากไปเที่ยวถึงบ้าน ๓ ทุ่ม ซึ่งสมัยนั้นก็ถือกันว่าดึกแล้ว ท่านซื้อขนมหวานมีทองหยิบ ฝอยทอง มาด้วยถุงหนึ่งและแวะไปที่บ้านครูลิเกส่งขนมให้บอกว่าเอามาฝาก นอนฟังเพลงอยู่หลายคืนเพราะดีเหลือเกิน ตั้งแต่นั้นมาเสียงเพลงดึก ๆ ก็หายไป ท่วงทีครูลิเกนั้นคงจะรู้สึกเกรงใจและลงท้ายคุณพ่อขมวดว่า นี่คือผลดีของการเอาน้ำใจดีเข้าต่อต้าน

ในด้านหลักธรรมของพุทธศาสนา แม้คุณพ่อจะบวชเพียงพรรษาเดียวที่วัดพิชัยญาติการามธนบุรี แต่ท่านก็มีความรู้อย่างที่เรียกว่าเข้าถึงแก่นของศาสนา อาจจะเป็นที่ท่านคุ้นเคยคบค้าสมาคมกับท่านเจ้าคุณวัดต่าง ๆ ที่ท่านไปควบคุมการก่อสร้างอารามให้นั่นเอง ท่านเป็นนักเลงพระอย่างเอกในสมัยนั้น ที่บ้านเรามีพระพุทธรูปอย่างงามเลิศอยู่หลายองค์ และมีเป็นหีบ ๆ ที่มีแต่กรบ้าง เศียร

บ้างวางอยู่กับพื้นเต็มห้องพระ ท่านไม่เลื่อมใสในลัทธิพิธีการอันเป็นเปลือกของศาสนา บางทีความคิดของท่านก็ขวางกับคุณแม่และคุณย่าบ่อย ๆ ที่บ้านเรามีโลงไม้สักทำอย่างสวยงามใช้เป็นเตียงนอนได้อยู่โลงหนึ่ง แรกเอามาใหม่ ๆ ข้าพเจ้ากลัวมาก คุณพ่อบอกว่าเตรียมไว้ใส่ศพท่าน เวลาตายจะได้ไม่ต้องไปหาลำบากและเอาไว้เป็นมรณานุสติ คุณแม่บอกว่าคุณพ่อเคยเตรียมไว้สมัยก่อนโลงหนึ่งแล้ว ก็ได้ใส่เมียของท่านคือแม่พี่สมาน โลงใบใหม่นี้ท่านก็ไม่ได้ใช้เองอีกแต่ได้ใช้ใส่คุณแม่ของท่าน คือคุณย่าของพวกเราซึ่งท่านสิ้นเมื่ออายุ ๙๑ ตั้งแต่นั้นมาท่านก็ไม่ได้เตรียมโลงศพไว้ในบ้านอีก เพราะไม่ได้ใช้เองสักที

วันเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว คุณพ่อซึ่งเคยเป็นสุภาพบุรุษรูปงามก็เริ่มพ่ายแพ้ต่อพระกาลคือเวลา ท่านออกจากราชการฐานสูงอายุเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๘ ได้รับพระราชทานบำนาญแล้วความชราก็คืบคลานเข้ามา ในตอนท้ายท่านก็เหมือนคนแก่ทั้งปวงคือหงุดหงิดต่อสังขารอันทรุดโทรม ท่านมีโรคประจำตัวคือโรคทางเดินของอาหารและโรคปวดข้อ แต่ด้วย

การรักษาสุขภาพอนามัยเป็นอย่างดี ระมัดระวังในการบริโภค ท่านก็มีอายุยืนยาวหลังจากครบเกษียณอายุราชการแล้วอีกถึง ๓๑ ปี เมื่ออายุ ๘๙ ท่านก็ยังสามารถและชอบเดินทางออกไปนอกบ้านเพื่อเยี่ยมเยียนสถานที่และคนที่เคยรู้จัก และในปีสุดท้ายแห่งชีวิต เข่าซึ่งเคยยันร่างของท่านไว้นานปีก็หมดกำลังที่จะทรงตัว ท่านล้มและเป็นอัมพาต รอความตาย แต่ความตายนั้นเมื่อไม่ถึงเวลาก็ไม่ยอมมา รีรออยู่นานแต่ในที่สุดท่านก็พ้นทุกข์ไปเมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๙ รวมอายุได้ ๙๐ ปี เป็นอันจบประวัติของท่านในชาตินี้ภพนี้เพียงเท่านี้.

จำนง เทพหัสดิน ณ อยุธยา.

สารบาญเรื่อง

เรียนพุทธศาสนา
ใน ๑๕ นาที

พุทธทาส เขียน

"...แน่ะเธอ ! ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง อันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจนี่นเอง, ฉันได้บัญญัติโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับของโลก และทางให้ถึงความดับของโลกไว้"

(พุทธภาษิต จตุก อํ, ๒๑ ๖๒/๔๕)

นับตั้งแต่กาลที่โลกอันว่างเปล่าเริ่มกลายเป็นมนุษยโลกขึ้น เมื่อหลายแสนปีมาแล้ว มนุษย์ได้ใช้มันสมองแสวงหาความสุขใส่ตนเป็นลำดับ ๆ มาทุก ๆ ยุค, จนในที่สุดเกิดมีผู้สั่งสอนลัทธิแห่งความสุขนั้น ต่าง ๆ กัน. ตัวผู้สอนเรียกว่าศาสดา, คำที่สอนเรียกว่าศาสนา, ผู้ทำตามคำสอนเรียกว่าศาสนิก, ทุก ๆ อย่างค่อยแปรมาสู่

ความดียิ่งขึ้นทุกที. สำหรับคำสอนชั้นโลกิยะหรือจรรยาย่อมสอนมีหลักตรงกันหมดทุกศาสนา. หลักอันนั้นว่าจงอย่าทำชั่ว จงทำดี ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น, ดังที่ทราบกันได้อยู่ทั่วไปแล้ว : แต่ส่วนคำสอนชั้นสูงสุดที่เกี่ยวกับความสุขทางใจอันยิ่งขึ้นไปนั้น **สอนไว้ต่างกัน.** ศาสนาทั้งหลายมีจุดหมายอย่างเดียวกัน เป็นแต่สูงต่ำกว่ากันเท่านั้น.

ทุกองค์ศาสดา เว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลก เป็นที่พึ่งของตน, ให้นับถือบูชาสิ่งนั้น โดยแน่นแฟ้นปราศจากการพิสูจน์ทดลองแต่อย่างใด. เริ่มต้นแต่ยุคที่ถือผี ถือไฟ ถือดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ มาจนถึงยุคถือพระเป็นเจ้า เช่นพระนารายณ์และพระพรหมของศาสนาฮินดู, พระยโฮวาของศาสนาคริสเตียนและยิว และพระอหล่าของอิสลาม. ต่างสอนให้มอบความเชื่อในพระเจ้าเหล่านั้น แต่ผู้เดียว ว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือสิ่งใดทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องรู้ว่าตัว

พระเจ้านั้นเป็นอะไรกันแน่ และผิดจากหลักธรรมดาโดยประการต่าง ๆ

ต่อมา เมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว, ภายหลังแต่พระเจ้า ของศาสนาพราหมณ์, ก่อนแต่พระคริสต์ และพระโมหมัด ของชาวยุโรป และอาหรับ.[๑] พระพุทธเจ้าได้อุบัติบังเกิดขึ้น **ทรงสอนการพึ่งตัวเอง และทรงสอนหลักธรรมทางใจในขั้นสูง,** ผิดกับศาสนาอื่นทั้งหมด คือ :—

หลักกรรม

ทรงสอนเป็นใจความว่า สุขทุกข์เป็นผลเกิดมาจากเหตุของมันเอง ได้แก่การกระทำของผู้นั้น. ผลเกิดจากการกระทำ ของผู้ใด ผู้นั้นต้องได้รับอย่างแน่นอนและยุติธรรม. ไม่มีใครอาจสับเปลี่ยนตัวผู้ทำกับตัวผู้รับหรือมีอำนาจเหนือกฎอันนี้ได้. นี่เรียกว่า ลัทธิกรรม.

---

๑ ศาสนาคริสต์และอิสลาม แม้เกิดทีหลังพุทธศาสนา แต่กลับไปมีหลักอย่างเดียวกับศาสนาพราหมณ์ในอินเดีย ซึ่งมีอยู่ก่อนศาสนาพุทธ ก็เพราะมีมูลรากไปจากศาสนานั้น โดยพวกที่ถือพระเจ้าแต่องค์เดียวของพราหมณ์ยุคนั้น แยกพวกจากอินเดียข้ามแดนไปทางตะวันตกคือปาเลสไตน์และอาหรับ, ดูพิสดารในเทศนาเสือป่า.

มีเป็นหลักสั้น ๆ ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน หมุนไปตามอำนาจกรรมเก่า ซึ่งในระหว่างนั้นก็ทำกรรมใหม่เพิ่มเข้า อันจะกลายเป็นกรรมเก่าต่อไปตามลำดับเป็นเหตุ

และผลของกันและกัน ไม่รู้จักสิ้นสุด คาบเกี่ยวเนื่องกันเหมือนลูกโซ่ ไม่ขาดสาย. เราเรียกความเกี่ยวพันอันนี้ว่า สังสารวัฏ หรือ สายกรรม. มันคาบเกี่ยวระหว่างนาทีนี้กับนาทีหน้า หรือชั่วโมงนี้กับชั่วโมงหน้า วันนี้กับวันหน้า เดือนนี้กับเดือนหน้า ปีนี้กับปีหน้า จนถึงชาตินี้กับชาติหน้า, สับสนแทรกแซงกันจนรู้ได้ยาก ว่าอันไหนเป็นเหตุของอันไหนแน่ ดูเผิน ๆ จึงคล้ายกับว่ามีใครคอยบันดาล. สายกรรมประจำบุคคลหนึ่ง ๆ ย่อมผิดจากของอีกคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ต่างคนจึงต่างเป็นไปตามแนวกรรมของตน ไม่เหมือนกัน. กรรมเป็นเหตุ สุขและทุกข์เป็นผลเกิดมาแต่กรรมนั้น. ฯ

หลักอนัตตา

ทรงสอนอีกว่า ไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง ไม่มีสิ่งอันควรเรียกได้ว่า ตัวตน. สรรพสิ่งไม่มีผู้ใดสร้าง เกิดขึ้น

แปลก ๆ ก็เพราะปัจจัยตามธรรมชาติที่จะต้องค่อย ๆ แปรไปหมุนไปตามลำดับ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยไม่อยู่ในอำนาจของใคร, เรียกว่ามันเป็นอนัตตา. หลักอนัตตานี้จึงมีแต่ในพุทธศาสนาไม่มีในศาสนาอื่นอันสอนว่าทุกสิ่งพระเจ้าสร้างขึ้นเป็นตัวตน และอยู่ใต้อำนาจพระเจ้า ผู้เป็นเจ้าแห่งตัวตนทั้งหลาย.

ทรงสอนว่า ไม่มีตัวตนซึ่งเที่ยงและยั่งยืน. สิ่งหนึ่งย่อมเกิดเนื่องมาแต่อีกสิ่งหนึ่ง และสิ่งนั้นก็เกิดทะยอยมาแต่สิ่งอื่น แม้สิ่งอื่นนั้น ก็เกิดทะยอยมาแต่สิ่งอื่นอีกตั้งต้นมานานซึ่งไม่มีใครกำหนดได้ และจะเกิดสืบต่อกันไปข้างหน้าอีกเท่าไรแน่ก็กำหนดมิได้เหมือนกัน. กฎข้อนี้เป็นไปทำนองเดียวกัน ทั้งสิ่งที่มีวิญญาณและที่หาวิญญาณมิได้ จักยกไว้ เพราะไม่เกี่ยวกับสุขทุกข์. ส่วนสิ่งที่มีวิญญาณเช่นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไป เป็นสิ่งควรเรียนรู้ เพราะเกี่ยวกับสุขทุกข์ในชีวิต มนุษย์เราเกิดจากการรวมพร้อมแห่งรูปธาตุ (Physical Element) และนามธาตุ (Mental Element) อันมีประจำอยู่ตามธรรมดาในโลกนี้. เมื่อสองอย่างนี้ยังประชุมกันเข้าไม่ได้

อย่างเหมาะส่วน ก็ยังไม่เกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมา, ต่อเมื่อคุมกันเข้าได้เหมาะส่วนก็เป็นมนุษย์ขึ้น เช่นเดียวกับพืชพรรณไม้ที่อาศัยดินฟ้าอากาศ และเชื้อในเมล็ดของมันเอง งอกงามกลายเป็นต้นไม้ใหญ่โตขึ้นได้. รูปธาตุและนามธาตุนั้น แต่ละอย่างก็ล้วนเกิดมาจากการรวมพร้อมของพืชอื่น อีกต่อหนึ่งเกิดสืบต่อกันมาเป็นลำดับ จนกว่าจะเหมาะสำหรับผสมกันเข้าในรูปใหม่เมื่อใด. รูปธาตุในกายนี้ เช่นพืชและเนื้อสัตว์ ซึ่งอาศัยสิ่งอื่นเกิดมาแล้วหลายต่อหลายทอดจนมาเป็นเชื้อบำรุงร่างกายนี้ โดยเป็นเชื้อให้เกิดและบำรุงส่วนเล็กที่สุดของร่างกาย (cell) ที่สำหรับจะเป็น เนื้อ หนัง กระดูก ผม ขน เล็บ ฟันโลหิตและอื่น ๆ ในร่างกายเรา, ธาตุลมอันเกิดขึ้นจากธรรมชาติส่วนอื่น ๆ ก็ได้ใช้เป็นลมหายใจเข้าไปบำรุงโลหิตและสิ่งต่าง ๆ, โลหิตเป็นเหตุให้เกิดความอบอุ่นและความร้อนขึ้นได้, เท่านี้ก็พอจะมองเห็นได้ว่า มันอาศัยกันเกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ มามากมาย. นี้เป็นการเกิดการผสม การแปร ของธรรมชาติฝ่ายรูปธาตุ.

ส่วนนามธาตุนั้น ยิ่งละเอียดมาก. นามธาตุอาศัยอยู่ได้เฉพาะในรูปธาตุที่ได้ปรับปรุงกันไว้เหมาะเจาะแล้ว และมีหน้าที่บังคับรูปธาตุพร้อมทั้งตนเอง ให้ตั้งอยู่หรือเป็นไปต่าง ๆ ตลอดเวลาที่เข้ามาเนื่องเป็นอันเดียวกัน. ควรจะเปรียบเรื่องนี้ด้วยเครื่องไดนาโมไฟฟ้า. ชิ้นโลหะต่าง ๆ กว่าจะมาคุมกันเข้าจนเป็นอย่างนี้ได้นั้น ล้วนแต่เกิดจากอุตุนิยมสืบมา ไม่รู้กี่หมื่นกี่แสนปี จนมนุษย์นำมาปรับปรุงให้เป็นรูปต่าง ๆ ก็ยังหามีไฟฟ้าเกิดขึ้นไม่ แต่เมื่อได้ยักย้ายประกอบกันเข้าจนถูกส่วน พร้อมด้วยอาการหมุน มันจึงปรากฏแรงไฟฟ้าอย่างแรงขึ้นได้. ไฟฟ้าบางส่วนนั้น ปรากฏขึ้นจากการหมุนของเครื่อง, การหมุนของเครื่องกลับได้แรงไฟนั้นเอง มาช่วยสนับสนุนในการหมุนบางส่วนก็มี. ถ้ามีแต่ชิ้นโลหะก็ดี มีแต่อาการหมุนอย่างเดียวก็ดี หรือมีแต่กระแสไฟฟ้าอันเป็นธรรมชาติประจำอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ในโลกก็ดี ยังไม่ประชุมกันเข้าได้แล้วกระแสไฟฟ้าใหม่จะไม่ปรากฏขึ้นได้เลย, ฉันใดก็ฉันนั้น รูปธาตุหรือร่างกายนี้ เปรียบเหมือนเครื่องไดนาโม, นามธาตุเปรียบเหมือนกระแสไฟ

ฟ้า ได้อาศัยกันกลับไปกลับมา จึงเป็นไปได้ ทั้งแต่ละอย่าง ๆ ล้วนต้องได้อาศัยความประจวบพร้อมแห่งเครื่องประกอบ ซึ่งเกิดมาแต่สิ่งอื่นหลายทอดด้วยกัน, นามธาตุก็เกิดสืบมาโดยตรงจากพวกนามธาตุ อิงอาศัยอยู่กับรูปธาตุ. เมื่อรวมกันเข้าแล้ว เราสมมติเรียกคนหรือสัตว์ชื่อนั้นชื่อนี้ เพื่อสะดวกแก่การพูดจา เช่นเดียวกับสมมติเรียกชิ้นโลหะและวัตถุต่าง ๆ ว่า เครื่องไดนาโมยี่ห้อนี้เหมือนกัน. หลักของการที่สิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุผลของกัน และให้เกิดสืบสาวกันไปนี้ เป็นปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งพระองค์ได้ทรงตีแตกอย่างทะลุปรุโปร่ง ในตอนหัวค่ำแห่งวันตรัสรู้ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา. เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท.

ความรู้อันนี้ ทำให้พระองค์ทรงรู้จักโลกดี พอที่จะตีปัญหาที่สองออกได้สืบไปว่า มนุษย์เราควรทำอย่างไรกัน จึงจะเหมาะแก่โลก ซึ่งมีธรรมชาติเป็นอย่างนี้ หรือจะอยู่เป็นสุขในโลกอันมีสภาวะเช่นนี้ได้ ? การตีปัญหาข้อสองออก ได้สำเร็จผลเกิดเป็นหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ใช้สอนบริษัทในสมัยต่อมานั่นเอง อันรวมใจ

ความได้สั้น ๆ ว่า สิ่งซึ่งเกิดมาจากสิ่งอื่น ซึ่งไม่เที่ยงถาวรและทั้งอาการที่สืบต่อกันมาก็ไม่ถาวรแล้ว สิ่งนั้นจะเที่ยงถาวรอย่างไรได้ ย่อมกระสับกระส่ายโยกโคลงแปรปรวนไปตามกัน. สิ่งที่แปรปรวนไม่คงที่ ย่อมก่อให้เกิดภาวะชนิดที่ทนได้ยาก คือทำให้เจ้าของได้รับความไม่พอใจเสียใจและเป็นทุกข์ เมื่อมันแปรปรวนและเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้แล้ว มนุษย์จึงไม่ควรฝืนธรรมดาสะเออะเข้าไปรับเอาความทุกข์นั้น โดยเข้าไปอ้างตัวเองเป็นเจ้าของร่างกายนี้และร่างกายอื่น. มันไม่ใช่ของเราไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของเรา เห็นได้ตรงที่ไม่อยู่ในอำนาจเราเราไม่ได้ทำมันขึ้น นอกจากอำนาจธรรมชาติแห่งนามและรูปเท่านั้น. ผู้ที่เข้าไปผูกใจในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของภายในและภายนอกตน ว่าเป็นสิ่งที่จะเป็นไปตามความประสงค์ของตนทุกเมื่อแล้ว จะเกิดเป็นปัญหายุ่งยากขึ้นในใจของผู้นั้น มืดมิดเกินกว่าที่เขาจะสะสางได้ พระองค์จึงทรงสอนให้หน่ายและละวางสิ่งต่าง ๆ ด้วยการไม่ยึดถือทางใจ แม้ว่าตามธรรมดาคนเราจะต้องอิงอาศัยสิ่งนั้น ๆ เพื่อมีชีวิตอยู่. หมายความว่าเราปฏิบัติต่อมันให้ถูกก็แล้วกัน.

เมื่อเราไม่เข้าไปผูกใจในสิ่งใด สิ่งนั้น ก็ไม่เป็นนายบังคับใจเราให้อยากให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เหี่ยวแห้ง หรือให้อาลัยถึงมันได้. เราจะอยู่เป็นสุข. เมื่อใจหลุดพ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีอะไรมาทำให้เรากลับเป็นทุกข์ได้อีกจนตลอดชีวิต. การคิดแล้วคิดอีกเพื่อตีปัญหานี้ให้แตก จนใจหลุดพ้น เรียกว่า **วิปัสสนากัมมฐาน.** และเมื่อใจเราไม่ค่อยยอมคิดให้จริงจัง ลึกซึ้ง เพราะอำนาจฟุ้งซ่านด้วยความรัก ความโกรธ ความกลัว ความขี้เกียจหรืออะไรก็ตาม จะต้องทำการข่มใจให้ปลอดจากอุปสรรคนั้น ๆ เสียก่อน การข่มใจนั้นเราเรียกกันว่า **สมถกัมมฐาน.** ถ้าไม่มีอุปสรรคเหล่านี้สมถกัมมฐานก็ไม่เป็นของจำเป็นนัก นอกจากจะเข้าฌานเพื่อความสุขของพระอริยเจ้า เช่นเดียวกับการหลับนอนเป็นการพักผ่อนอย่างแสนสุขของพวกเรา ๆ เหมือนกัน. คำสั่งสอนส่วนมากของพระองค์ เราจึงพบแต่วิปัสสนากัมมฐานเป็นส่วนใหญ่.

ความยึดถือ หรือ อุปาทาน

เราจะมองเห็นอย่างแจ่มแจ้งได้แล้วว่า สภาพแห่งทุกข์ มีอยู่ในโลกนี้จริง แต่บุคคลผู้จะรับทุกข์นั้นหามีไม่ ถ้าหากเขาจะไม่หลงเข้าไปรับเอาด้วยความเข้าใจผิดว่า สิ่งนั้นเป็นสุข และอยากได้ หรือหวงแหนจนเกิดการยึดมั่น. หรือเข้าใจไปว่าทั้งมัน ทั้งเขา เป็นตัวตนที่จะอยู่ในอำนาจของตน ได้ทุกอย่างตามแต่จะปรารถนา. คิดดูก็เป็นการน่าสลดใจ อย่างไม่มีเปรียบ ที่เราพากันสมมติเอาสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ว่างเปล่า" ให้เป็นตัวเป็นตนขึ้นแล้ว ทำใจตัวเองให้ดิ้นรน ก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในใจ รักโกรธ เกลียดกลัวไปตามฉากแห่งความแปรปรวนของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งที่แท้มันเป็นของ "ว่างเปล่า" อยู่ตลอดเวลา ตามที่พระองค์ตรัสไว้นั่นเอง.

คำว่า ว่างเปล่า ในที่นี้ คือ ไม่มีแก่นสารตัวตน ที่จะมายืนยันรับรองกับเราว่าเอาอย่างนั้นอย่างนี้กันได้, เพราะของทุกอย่าง ล้วนแต่มี สิ่งอื่นปรุงแต่งค้ำจุนกันมาเป็นทอด ๆ จึงตั้งอยู่ได้พร้อมกับการค่อย ๆ แปรไป. สิ่งที่สิ่งอื่นปรุงแต่งจึงเป็นของว่างเปล่า ไม่มี

น้ำหนัก ไม่มีอิสระแก่ตน ใครจะเอาสัญญามั่นเหมาะกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไรได้ ในเมื่อทั้งผู้ถือสัญญาและผู้ให้สัญญาก็ล้วนแต่ไม่มีความเป็นใหญ่แก่ตน ไปตาม ๆ กันทั้งนั้น. ผู้ที่ขึ้นเข้าไปสัญญา หรือยึดมั่นในสัญญาก็เท่ากับเอา **ความว่างเปล่าไปผูกพันกับความว่าง**[๑] จะได้ผลอันพึงใจจากอะไรเล่า. ทั้งนี้ก็เพราะการหลงยึดมั่นของว่างขึ้นเป็นตัวตน เราเรียกกันว่า อุปาทาน. วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นนั้น เรียกว่าอุปาทานขันธ์ มีห้าอย่าง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่าขันธ์ทั้งห้าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น อันเป็นทุกข์.

หลักอริยสัจ

เราจะเรียนรู้หลักความจริงเหล่านี้ได้จากโรงเรียน คือร่างกายเรานี้เท่านั้น. ของใครก็ของมัน. ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่ค้นหาความจริงเป็นครูสอนความจริง, เพราะในร่างกายนี้ มีลักษณะพร้อมทั้งเหตุและผล พอเพียงที่จะให้เราศึกษาหาความรู้ และทำความมั่นใจให้แก่เราได้,

---

๑. ดูเรื่องใครทุกข์ ใครสุขประกอบ จะได้ความชัดเจน. เมื่อสงสัยว่าไม่มีตัวตนแล้วใครทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว.

พระองค์จึงตรัสไว้ว่า " แน่ะเธอ ! ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนั่นเองอันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจ, ฉันได้บัญญัติโลก (คือความทุกข์), ได้บัญญัติโลกสมุหทัย (คือเหตุให้เกิดทุกข์), ได้บัญญัติโลกนิโรธ (คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์). และได้บัญญัติโลกนิโรธคามินีปฏิปทา (คือการทำเพื่อให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นั้น) ไว้."

ในที่นี้ ตรัสเรียกสภาพธรรมดาอันเต็มไปด้วยทุกข์ ว่าโลก. เรียกความอยากทะเยอทะยานของสัตว์โลกเพราะความยึดมั่นเข้าใจผิด ว่าเหตุให้เกิดโลก, เรียกการดับความ อยาก เสีย แล้วอยู่ สงบเป็น สุขใจ เพราะไม่ ยึดมั่นและเข้าใจถูกในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นที่ดับของโลก, และทรงเรียกมรรคมีองค์แปดประการว่า เป็นวิธีให้ถึงความดับของโลกนั้น อันเป็นสิ่งที่สัตว์ทุกคนควรกระทำเป็นหน้าที่ประจำชีวิตของตน ๆ. ตามนัยนี้เป็นอันว่าหลักใหญ่ของพุทธศาสนา คือการสอนให้ดับทุกข์ภายในใจด้วยการศึกษาหาความจริงในกายตน และหยั่งรู้ไปถึงสิ่งและบุคคล ที่แวดล้อมตนอยู่ตามเป็นจริง ไม่ติด

จนเกิดทุกข์ เพราะเห็นกฎแห่งอนัตตา แล้วมีใจปลอดโปร่งสบาย. การไม่ยึดมั่นว่าเป็นตัวตน อันจะก่อให้เกิดการเห็นแก่ตนนั้น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่นหรือแก่โลกทั้งสิ้น : คือตนเองจะเป็นผู้มีความสุขสงบเยือกเย็นแสนจะเย็น ส่วนผู้อื่นนั้น นอกจากไม่ถูกผู้นั้นเบียดเบียนแล้ว ยังอาจประพฤติตามเขา จนได้รับความสุขอย่างเดียวกัน. ไฟทุกข์ของโลกจะดับสนิท. หลักธรรมทั้งหลายเม้จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันหมดนั้นรวมลงได้ในหลัก คือความดับทุกข์ทั้งสิ้น. ความรู้ชนิดนี้ย่อมนำให้เกิดความเมตตาสงสารเพื่อน ที่กำลังตกอยู่ในทะเลแห่งสังสารวัฏด้วยกัน อย่างแรงกล้า เพราะฉะนั้น เป็นอันไม่ต้องกล่าวก็ได้ว่า เมตตา เป็นหลักสำคัญในพุทธศาสนานี้ด้วย อีกประการหนึ่ง.

หลักโลกิยะ และ โลกุตตระ

ผู้สำคัญในสิ่งว่างเปล่าว่าเป็นแก่นสาร ก็คือผู้หลงหรือเรียกตรง ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ผู้ปลูกสร้างฉางบรรจุความทุกข์ไว้ สำหรับตน และนั่นคือปกติ หรือธรรมดาของมนุษย์ทั้งโลก ที่เรียกว่ายังอยู่ในวิสัยโลกิยะ, ไม่ใช่

โลกุตตระ คือผู้พ้นไปจากโลกด้วยน้ำใจ. บางสมัยหรือบางเรื่อง ผู้แสวงหาทุกข์มาใส่ตนได้มาก กลับได้รับความยกย่องนับถือ ทั้งนี้เพราะพากันหลงในสิ่งที่ยังไม่รู้จักมันดีและนับถือโลกิยะ. คนยากจนซึ่งมีอยู่เป็นส่วนมากทะเยอทะยานเงินทองของมหาเศรษฐีอย่างแรงกล้า แต่มหาเศรษฐีนั้นไม่ได้ทะเยอทะยาน หรือรู้สึกอะไรกี่มากน้อยในเงินทองของตนเลย เป็นแต่ทะเยอทะยานต่อส่วนมากขึ้นไปกว่านั้นอีก. ส่วนความหนักใจความหวั่นใจเมื่อคิดเทียบส่วนแล้ว ย่อมมีเสมอกันไปหมด. มันมีส่วนมากน้อยเท่ากับที่ตน สมมติเอาความว่างเปล่าขึ้นเป็นตัว**เป็นตน** ตามมากและน้อยเพียงไร. ใครสมมติขึ้นมากก็ต้องแบกไว้มากและหนักกว่า! พระพุทธเจ้าเอง ก็เคยทรงแบกก้อนหินอันหนักนี้ แต่แล้วกลับทรงสลัดทิ้งเสีย!! เพราะพระองค์ทรงค้นพบว่า มันคือความทุกข์ทรมานของผู้เข้าใจผิด หลงเข้าไปยึดถือ เป็นของน่าสะอิดสะเอียน. และตรงกันข้ามกลับเป็นของเบาสบายสำหรับผู้ไม่หลงยึดถือ หรือสลัดทิ้งเสียได้แล้ว, นี้เรียกว่า ทรงค้นพบ **โลกุตตรธรรม.** เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาก็คือ

คำสอนให้สลัดความทุกข์ออกทิ้งเสีย ให้พ้นจากความทุกข์ อันเป็นของมีประจำอยู่ในโลกแต่อย่างเดียว ไม่หลงประกอบทุกข์ขึ้นแบกไว้. **ไม่ใช่ให้อ่อนแอร้องขอแต่ความสุขทั้งที่ไม่รู้จักทุกข์** และสลัดมันออกไปเสีย โดยรู้ว่าภาวะที่หมดทุกข์นั้นแล เป็นความสุข. ที่แท้, มันเป็นการทำชีวิตให้กลับกลายมาเป็นอิสระจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติอันยั่วยวนใจในโลก ภายหลังจากที่เราเองได้ยอมตนเข้าไปเป็นทาสด้วยความโง่อย่างยิ่งของเรามาแล้ว ตลอดสังสารวัฏอันยาวยืด ซ้ำซาก ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ จนกว่าเราจะรู้เท่าทันมัน. ดวงใจอันข้ามขึ้นอยู่เหนือโลกเช่นนี้ เรียกว่า โลกุตตรจิต, ภาวะที่เป็นเช่นนั้น เรียว่า โลกุตตรธรรม, โลกุตตรวิสัย, หรือ โลกุตตรภูมิ.

ในวงแห่งศาสนาอื่น ๆ เมื่อศาสนิกใกล้จะตาย ย่อมร้องว่า "สวรรค์ ! พระเจ้า !" แต่สำหรับพุทธศาสนิกที่แท้จริง จะร้องว่า **"ความดับสนิทอย่างไม่มีเหลือเป็นเชื้ออีกต่อไป !"** นี้แสดงว่าเขาเหล่าโน้น ยัง

อยากอยู่ในโลก–โลกสวรรค์ หรือโลกพระเจ้า. ส่วนพุทธศาสนิกมีจุดปลายทางคือความดับไม่มีเหลือ. **โลกุตตระจึงมีแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น !**

เมื่อมนุษย์ยังเป็นป่าเถื่อน, รู้จัก และปรารถนาความสุขอย่างสูงสุดเพียงการได้กินได้เสพของอร่อย ๆ พออิ่มไปขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้น, แต่ความคิดของมนุษย์ในอันแสวงหาความสุขที่ยิ่งขึ้นไปไม่ได้หยุดเฉยอยู่ นานเข้าค่อยมีความเห็นแปรไปสู่ภาวะที่สูงขึ้น จนรู้จักและปรารถนาทรัพย์สมบัติ แว่นแคว้น ปรารถนากามสุขจนถึงสวรรค์อันเป็นที่สุดยอดของกาม, นานต่อมามีพวกหัวคิดสูงเห็นว่าสุขในกามก็ยังเป็นของเสียดแทงหัวใจ เท่า ๆ กับความหวานอร่อยของมัน เลยนึกหาความสุขอันสูงขึ้นไปและได้ยึดเอาว่าความมีความเป็นแห่งชีวิต ที่ปราศจากกาม เป็นยอดสุข คือความเป็นพรหมนั่นเอง, และบัญญัติขึ้นในยุคนั้นว่าความเป็นพรหมนั่นแหละเป็นนิพ–พาน. คำว่า นิพพาน ที่แปลตามศัพท์ ว่า ปราศจากการเสียดแทง ได้เกิดมีขึ้นแต่ครั้งนั้น.

ต่อมาอีกนาน พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น และทรงค้นพบว่า ภาวะแห่งพรหมก็ยังไม่เที่ยง แปรปรวนและแตกดับเช่นเดียวกับสิ่งที่ต่ำกว่าอื่น ๆ จะเรียกว่านิพพาน หาได้ไม่ ยังเสียดแทงอยู่อย่างละเอียด, เพราะยังมีความสำคัญว่าตัวตนอยู่ จะต้องเสียดแทงใจในเมื่อมันแตกดับ เพราะยังมีความอยาก ความปรารถนาในทางที่แม้ไม่ใช่กามก็จริง ตัณหายังมีอยู่, จึงทรงบัญญัติความดับไม่มีอะไรเหลือเป็นตัวตนสำหรับยึดถืออีกต่อไปว่าเป็นตัวนิพ-พานอันแท้จริง อันจะไม่มีใครมาบัญญัติความสุขให้สูงกว่านี้ขึ้นไป ได้อีก. โลกุตตรธรรมหรือนิพพานที่แท้จริง จึงมีแต่ในพุทธศาสนา. นอกนั้นยังอยู่ในวิสัยโลกทั้งสิ้น ต่างกันสักว่าชื่อ เป็นมนุษยโลกบ้าง เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง.

พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

หลักแห่งพุทธศาสนา แปลกจากศาสนาอื่นทั้งหลายโดยเป็น ศาสนาแห่งวิชาความรู้ที่ทนต่อการพิสูจน์ของใคร ๆ ได้ทั้งสิ้น ดังที่ตรัสไว้ว่า **ธรรมในพุทธศาสนา**

ย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้[๑] คือทำให้ใครพิสูจน์ได้ทุกอย่างจนผู้พิสูจน์พ่ายแพ้ภัยตัวเอง หมดมานะ กลับใจยอมนับถือพุทธศาสนา. คำที่กล่าวกันว่า พุทธศาสนาเหมือนกัน หรือเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์นั้น มีผู้ตีความกันว่า เพราะพุทธศาสนาแยกสังขารร่างกาย ออกวิเคราะห์หาความจริงเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันแยกธาตุต่าง ๆ ออกหาคุณสมบัติชั้นละเอียด. ข้าพเจ้าเห็นว่า คำกล่าวนั้นยังไม่เพียงพอกับคุณค่าอันสูงสุดแท้จริงของพุทธศาสนา เพราะถ้ากล่าวเช่นนั้นแล้ว วิชาสรีรศาสตร์หรือแพทยศาสตร์อันเกี่ยวกับการแยกตรวจร่างกาย ก็จะกลายเป็นพุทธศาสนาไปส่วนหนึ่งด้วย. ที่แท้ควรกล่าวว่า เหมือนกันโดยที่หลักวิทยาศาสตร์ ก็ทนต่อการพิสูจน์ อาจทำการพิสูจน์ให้ดูเอง หรือยอมให้ใครพิสูจน์ได้ทุกท่าทุกทาง จนเขาหมดท่าจะพิสูจน์เพื่อโต้แย้งอีกต่อไป และหมดความสงสัย เช่นเดียวกับ

---

๑. ตรัสว่า "เมื่อเขาใคร่ครวญต่อเนื้อความแห่งธรรมอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้' เมื่อธรรมทั้งหลายทนต่อการพิสูจน์ได้, เขาย่อมเกิดความพอใจและความขยันขันแข็ง...." จังกีสูตร ม. ม. ไตร. ล. ๑๓ น. ๖๐๘. ป. ๖๕๘

พุทธศาสนา ยอมให้ใครเพ่งพิสูจน์ซักไซ้อย่างไรก็ได้ ย่อมทนอยู่ได้จนเขาหมดวิธีพิสูจน์และต้องเชื่อ. สัจจะย่อมไม่ตาย ! คำว่าวิทยาศาสตร์ในที่นี้ หมายถึงวิชา (Science) ที่แท้จริงทุก ๆ อย่างไม่เฉพาะแต่การแยกธาตุ (Chemistry) เท่านั้น, แม้คณิตศาสตร์ (Mathematic) ก็เป็นวิทยาศาสตร์ในที่นี้ด้วย. ถ้าท่านสงสัยวิชาเลขหรือคณิตศาสตร์จะทนต่อพิสูจน์ได้ เหมือนพุทธศาสนาอย่างไร ก็จงลองคิดดูอย่างง่าย ๆ ที่สุดว่า ๒+๓=๕ เป็นต้นนี้ มันเป็นความจริงเพียงไร. มีใครบ้างที่อาจพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ๒ บวกกับ ๓ ได้ผลเป็นอย่างอื่นนอกจาก ๕. ใครจะพิสูจน์โดยวิธีไรกี่ร้อยกี่พันท่าก็ตาม มันยังคงเป็น "๒+๓=๕" อยู่เสมอ, เป็นหลักที่แข็งแรงยิ่งกว่าภูเขาหินแท่งทึบ อันอาจหวั่นไหวได้ โดยธรรมชาติหรืออุตุ-นิยมแปรปรวน. หลักความจริงแห่งวิทยาศาสตร์เหล่านี้ มั่นคงมีอุปมาฉันใด พุทธศาสนาก็มีหลักแห่งความจริงหนักแน่นมั่นคงฉันนั้น. แม้จะขนเอาการแยกธาตุและตรวจค้นพิสูจน์ อย่างที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์แผนใหม่ทั้งหมดมาเป็นเครื่องมือพิสูจน์ ก็ไม่อาจพิสูจน์พุทธ

ศาสนาให้เศร้าหมองไปได้ แม้แต่นิดเดียว, ขอแต่อย่าให้ไปหยิบให้ถูกกะพี้ของพุทธศาสนา เช่น พิธีต่าง ๆ เป็นต้น มาพิสูจน์ในนามว่า พุทธศาสนาก็แล้วกัน. ความจริงหรือพุทธศาสนาจะยังคงอยู่ชั่วโลก ไม่มีสมัยหรือขีดขั้นกำหนดเวลาอายุ เพราะเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติ เพื่อชำนะธรรมชาติด้วยความจริง. เช่นนี้ยังมีเป็นเครื่องชี้อันเด่นชัดว่า พุทธศาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ ซึ่งโลกปัจจุบัน ยอมบูชาอย่างสนิททั่วหน้า โดยลักษณาการอย่างไรเจียวหรือ ? และข้อสำคัญที่สุดก็คือ เมื่อมีแต่ **พุทธศาสนาเท่านั้น** ที่เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ของโลกแล้ว จะยังมีศาสนาไหนอีกเล่า ที่ควรเป็นศาสนาแห่งสากลโลก, นอกจากพุทธศาสนา ?[๑]

โมกขพลาราม.

๑ กรกฎ. ๗๗

๑. **หมายเหตุส่วนตัว** :— ที่จริงศาสนาทั้งหลายมีจุดมุ่งอย่างเดียวกัน คือความสุข ถ้าจะปรับกันเข้าให้สนิท ก็จะลงกันได้เป็นศาสนาเดียวกัน ! ใครมี

คุณสมบัติแค่ไหน ยอมอยู่ในระดับแค่นั้น เหมือนพี่น้องหรือผู้มีคุณวุฒิ ยิ่งหย่อนกว่ากัน ยืนเรียงแถวกันตามลำดับวุฒิ ก็จะมีแต่ศาสนาเดียวในโลก! ขอแต่อย่าถือเราถือเขา ถึงกับพยายามทำลายเพื่อนศาสนาอื่นเพื่อประโยชน์ตน ด้วย "การรุกเงียบ ๆ" อย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วกัน. หลักศาสนาอื่นทั้งหลายมีเพียงโลกิยะ, ไม่พ้นไปได้, ส่วนพุทธศาสนายังมีสูงขึ้นไปถึงโลกุตตระด้วย :– มีทั้งสองอย่าง ใครจะเลือกเอาอย่างไหนก็ได้. หลักโลกุตตระหรือที่เกี่ยวกับโลกุตตระเท่านั้น ที่พุทธศาสนามีอยู่ อย่างที่ศาสนาอื่นไม่มีเสียเลย, จึง "**อม**" ศาสนาอื่น ๆ ไว้ได้ทั้งหมด

— *พุทธทาส,*

ความกลัว

ความกลัวเป็นสิ่งที่มีอำนาจมากสิ่งหนึ่ง ในบรรดาสิ่งที่ทำลายความสุขสำราญ หรือรบกวนประสาทของมนุษย์เป็นอย่างยิ่งด้วยกัน. ความกลัวนี้ย่อมมีลักษณะและพิษสงมากน้อยกว่ากันเป็นชั้น ๆ ตามความรู้สึกอันสูงต่ำของจิต. เด็ก ๆ สร้างภาพของสิ่งที่น่ากลัวขึ้นในใจตามที่ผู้ใหญ่นำมาขู่ หรือได้ยินเขาเล่าเรื่องอันน่ากลัวเกี่ยวกับผีเป็นต้น สืบ ๆ กันมา. แล้วก็กลัวเอาจริง ๆ จนเป็นผู้ใหญ่ ความกลัวนั้นก็ไม่หมดสิ้นไป. ความกลัวเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่งของมนุษย์เหมือนกันหมด แต่ว่าวัตถุที่กลัวนั้นแหละต่างกัน ตามแต่เรื่องราวที่ตนรับเข้าไว้ในสมอง. วัตถุอันเป็นที่ตั้งของความกลัว ที่กลัวกันเป็นส่วนมากนั้น โดยมากหาใช่วัตถุที่มีตัวตนจริงจังอะไรไม่ มันเป็นเพียงสิ่งที่ใจสร้างขึ้นสำหรับกลัวเท่านั้น. ส่วนที่เป็นตัวตนจริง ๆ นั้น ไม่ได้ทำให้เรา

กลัวนานหรือมากเท่าสิ่งที่ใจสร้างขึ้นเอง มันมักเป็นเรื่องเป็นราวลุล่วงไปเสียในไม่ช้านัก. บางทีเราไม่ทันนึกกลัวด้วยซ้ำไป เรื่องนั้นก็ได้มาถึงเรา เป็นไปตามเรื่องของมันและผ่านพ้นไปแล้ว **มันจึงมิได้ทรมานจิตของมนุษย์มากเท่าเรื่องหลอก ๆ ที่ใจสร้างขึ้นเอง.**

เด็ก ๆ หรือคนธรรมดา เดินผ่านร้านขายโลงซึ่งยังไม่เคยใส่ศพเลย ก็รู้สึกว่าเป็นที่น่ารังเกียจ, หรือเป็นที่อวมงคลเสียจริง ๆ. เศษกระดาษชนิดที่เขาใช้ปิดโลงขาดตกอยู่ในที่ใด ที่นั้นก็มีผีสำหรับเด็ก ๆ. เมื่อเอาสีดำกับกระดาษเขียนกันเข้าเป็นรูปหัวกะโหลกตากลวง ความรู้สึกว่าผีก็มาสิงอยู่ในกระดาษแผ่นนั้นทันที. เอากระดาษฟางกับกาวและสี มาประกอบกันเข้าเป็นหัวคนป่าที่น่ากลัวมีสายยนต์ชักให้แลบลิ้นเหลือกตาได้ มันก็พอที่ทำให้ใครตกใจเป็นไข้ได้ ในเมื่อนำไปแอบคอยที่ชักหลอกอยู่ในป่า หรือที่ขมุกขมัว, และแม้ที่สุดแต่ผู้ที่เป็นนายช่างทำมันขึ้นนั่นเอง ก็รู้สึกไปว่า มันมิใช่กระดาษฟางกับกาวและสีเหมือนเมื่อก่อนเสียแล้ว ถ้าปรากฏว่ามันทำให้ใครเป็นไข้ได้สักคนหนึ่ง. เราจะเห็นได้ ในอุทาหรณ์

เหล่านี้ว่า ความกลัวนั้น ถูกสร้างขึ้นด้วยสัญญาในอดีตของเราเองทั้งนั้น เพราะปรากฏว่าสิ่งนั้น ๆ ยังมิได้เนื่องกับผีที่แท้จริงแม้แต่นิดเดียว. และสิ่งที่เรียกว่า ผี ผี. มันก็เกิดมาจากกระแสที่เต็มไปด้วยอานุภาพอันหนึ่ง อันเกิดมาจากกำลังความเชื่อแห่งจิต ของคนเกือบทั้งประเทศ หรือ ทั้งโลก เชื่อกันเช่นนั้น. อำนาจนั้น ๆ มันแผ่ซ่านไปครอบงำจิตของคนทุกคน ให้สร้างผีในมโนคติตรงกันหมด, เลยทำให้เชื่อในเรื่องผียิ่งขึ้น และ **ผีก็มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้ จนกว่าเมื่อใดเราจะหยุดเชื่อเรื่องผี หรือเรื่องหลอกนี้กันเสียที ให้หมดทุก ๆ คน ผีก็จะตายหมดสิ้นไปจากโลกเอง.** จึงกล่าวได้ว่า ความกลัวที่เรากลัวกันนั้น เป็นเรื่องหลอกที่ใจสร้างขึ้นเองด้วยเหตุผลอันผิด ๆ, เสียหลายสิบเปอร์เซ็นต์.

ความกลัว เป็นภัยต่อความสำราญ เท่ากับความรัก โกรธ เกลียด หลงใหล และอื่น ๆ หรือบางทีจะมากกว่าด้วยซ้ำ. ดูเหมือนว่าธรรมชาติได้สร้างสัญชาตญาณอันนี้ให้แก่สัตว์ ตั้งแต่เริ่มออกจากครรภ์ทีเดียว,

ลูกนกหรือลูกแมว พอลืมตาก็กลัวเป็นแล้ว แสดงอาการหนี หรือป้องกันตัวในเมื่อเราเข้าไปใกล้. เด็ก ๆ จะกลัวที่มืด หรือการถูกทิ้งไว้ผู้เดียว ทั้งที่เขายังไม่เคยมีเรื่องผูกเวรกับใครไว้ อันจะนำให้กลัวไปว่าจะมีผู้ลอบทำร้าย. เพียงแต่ผู้ใหญ่ชี้ไปตรงที่มืด แล้วทำท่ากลัวให้ดูสักครั้งเท่านั้น เด็กจะกลัวติดอยู่ในใจไปนาน. คนโตแล้วบางคน นั่งฟังเพื่อนกันเล่าเรื่องผีเวลากลางคืน มักจะค่อยขยับ ๆ จนเข้าไปนั่งอยู่กลางวงโดยไม่รู้สึกตัว, และยังไปนอนกลัวในที่นอนอีกมาก กว่าจะหลับได้. เดินผ่านป่าช้าโดยไม่รู้ เพิ่งมารู้และกลัวเอาที่บ้านก็มีสำหรับบางคน. ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องแสดงว่าความกลัวเป็นเรื่องของจิตมากกว่าวัตถุ ผู้ใดไม่มีความรู้ในการควบคุมจิตของตนในเรื่องนี้ เขาจะถูกความกลัวกลุ้มรุมทำลายกำลังประสาทและความสดชื่นของใจเสียอย่างน่าสงสาร. ในทำนองตรงกันข้าม, สำหรับผู้ที่มีอุบายข่มขี่ความกลัวย่อมจะได้รับความผาสุกมากกว่า, มีกำลังใจเข้มแข็งกว่าเหมาะที่จะเป็นหัวหน้าหมู่หรือครอบครัว.

เมื่อปรากฏว่าความกลัว เป็นภัยแก่ความผาสุก เช่นนี้แล้ว บัดนี้เราก็มาถึงข้อปัญหาว่า เราจะเอาชนะความกลัวได้อย่างไร สืบไป, เพราะเหตุว่าการที่ทราบแต่เพียงว่าความกลัวเป็นภัยของความผาสุกนั้น เรายังได้รับผลดีจากความรู้นั้น น้อยเกินไป. เราอาจขับไล่ความกลัวออกไปเสียจากจิตโดยวิธีต่าง ๆ กันแต่เมื่อจะสรุปความขึ้นเป็นหลักสำคัญ ๆ แล้วอย่างน้อยเราจะได้สามประการคือ :-

๑. สร้างความเชื่ออย่างเต็มที่ ในสิ่งที่ยึดเอาเป็นที่พึ่ง.

๒. ส่งใจไปเสียในที่อื่น. ผูกมัดไว้กับสิ่งอื่น.

๓. ตัดต้นเหตุของความกลัว นั้น ๆ เสีย

ในประการต้น อันเราอาจเห็นได้ทั่วไป คือวิธีของเด็ก ๆ ที่เชื่อตะกรุดหรือเครื่องราง ฯลฯ ตลอดจนพระเครื่ององค์เล็กที่แขวนคอ. และเป็นวิธีของผู้ใหญ่บางคนที่มีความรู้สึกอยู่ในระดับเดียวกับเด็กด้วย. คนในสมัยอนารยะถือภูเขาไฟ ต้นไม้ ฟ้าหรือสิ่งที่ตนเห็นว่ามีอำนาจน่ากลัวควรถือเอาเป็นที่มอบกายถวาย ตัวได้อย่าง

หนึ่ง นี่ก็อยู่ในประเภทเดียวกัน ที่ยังเหลือมาจนทุกวันนี้ เช่นพวกที่บนบาน ต้นโพธิ พระเจดีย์ เป็นต้น เพื่อความเบาใจของตนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง. วิธีนี้เป็นผลดีที่สุดได้ตลอดเวลาที่ตนยังมีความเชื่อมั่นคงอยู่ความเชื่อที่เป็นไปแรงกล้าอาจหลอกตัวเองให้เห็นสิ่งที่ควรกลัวกลายเป็นสิ่งที่ไม่ควรกลัวไปก็ได้ ถ้าหากจะมีอุบายสร้างความเชื่อชนิดนั้น ให้เกิดขึ้นได้มาก ๆ. เมื่อใดความเชื่อหมดไป หรือมีน้อยไม่มีกำลังพอที่จะหลอกตัวเองให้กล้าหาญแล้ววิธีนี้ก็ไม่มีประโยชน์กลายเป็นของน่าหัวเราะเท่านั้น. เล่ากันมาว่าเคยมีคน ๆ หนึ่ง อมพระเครื่องเข้าตะลุมบอนฆ่าฟันกัน เชื่อว่าทำให้อยู่คงฟันไม่เข้าเป็นต้น ดูเหมือนได้ผลเป็นที่พอใจเขาจริง ๆ ขณะหนึ่งพระตกจากปากลงพื้นดินในท้องนา. ตะลีตะลานคว้าใส่ปากทั้งที่เห็นไม่ถนัดแทนที่จะได้พระ กลับเป็นเขียดตัวหนึ่งเข้าไปดิ้นอยู่ในปาก ก็รบเรื่อยไป โดยยิ่งเชื่อมั่นขึ้นอีกว่า พระในปากแสดงปาฏิหาริย์ดิ้นมา. เมื่อเลิกรบรีบคายออกดู เห็นเป็นเขียดตายก็เลยหมดความเชื่อ, ตั้งแต่นั้นมา ไม่ปรากฏว่าพระเครื่ององค์ใดทำความพอใจให้

เขาได้อีก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า วิธีนี้ไม่ใช่ ที่พึ่งอันเกษมคือทำความปลอดภัยให้ได้อย่างแท้จริง. ไม่ใช่วิธีสูงสุด, เนตํ สรณํ เขมํ, เนตํ สรณมุตฺตมํ.

ประการที่สอง, สูงขึ้นมาสักหน่อย พอที่จะเรียกได้ว่าอยู่ในชั้นที่จัดว่าเป็นกุสโลบาย. หลักสำคัญอยู่ที่ส่งความคิดนึกของใจไปเสียในที่อื่น ซึ่งจะเป็นความรักใครที่ไหน โกรธใครที่ไหน เกลียดใครที่ไหนก็ตาม, หรือหยุดใจเสียจากความคิดนึกทุกอย่าง (สมาธิ) ก็ตาม เรียกว่าส่งใจไปเสียในที่อื่น คือจากสิ่งที่เรากลัวนั้น ก็แล้วกัน. ที่เราเห็นกันได้ทั่วไป เช่นกำลังเมารัก บ้าเลือดเหล่านี้เป็นต้น จะไม่มีความกลัวผี กลัวเสือ กลัวเจ็บ, แม้เรื่องราวในหนังสือข่าวรายวัน ก็เป็นพยานในเรื่องนี้ได้มาก. แต่เรื่องชนิดนี้เป็นได้โดยไม่ต้องเจตนาทำความรู้สึกเพื่อส่งใจไปอื่น เพราะมันส่งไปเองแล้ว. ถึงกระนั้นทุก ๆ เรื่องเราอาจปลูกอาการเช่นนี้ขึ้นได้ ในเมื่อต้องการ และมันไม่เป็นขึ้นมาเอง. การคิดนึกถึงผลดีที่จะได้รับ คิดนึกสิ่งที่เรารักมากจนใฝ่ฝัน คิดถึงชาติประเทศคิดถึงหัวหน้าที่กล้าหาญ ดูสิ่งที่ยั่วใจให้กล้า เช่นระเบียบ

ให้มองดูธงของผู้นำทัพในเมื่อตนรู้สึกขลาด อันปรากฏอยู่ ในนิยายเทวาสุรสงครามในพระคัมภีร์เป็นต้น, เหล่านี้ล้วนแต่ช่วยให้ใจแล่นไปในที่อื่นจนลืม ความกลัวได้ทั้งนั้น. ในชั้นนี้ พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ระลึกถึงพระองค์ หรือพระธรรมหรือพระสงฆ์ อย่างใดอย่างหนึ่งในเมื่อภิกษุรูปใดเกิดความกลัวขึ้นมา ในขณะที่ตนอยู่ในที่เงียบสงัดเช่นในป่าหรือถ้ำเป็นต้น. อาการเช่นนี้ทำนองค่อนไปข้างสมาธิ แต่ยังมิใช่สมาธิแท้ทีเดียว, แต่ถ้าหากว่าผู้ใด แม้ระลึกถึงพระพุทธองค์ก็จริง แต่ระลึกไปในทำนองเชื่อ มั่นมั่นก็ไปตรง กันเข้ากับ ประการต้น คือความเชื่อเช่นเชื่อพระเครื่องหรือคนป่าเชื่อปู่เจ้าเขาเขียว. ต่อเมื่อระลึกในอาการเลื่อมใส ปีติในพระพุทธคุณเป็นต้นนั้น จึงจะเข้ากับประการที่สองนี้

ส่วนอาการที่สงบใจไว้ด้วยสมาธิ นั้น เป็นอุบายข่มความกลัวได้สนิทแท้เพราะว่าในขณะแห่งสมาธิ ใจไม่มีการคิดนึกอันใดเลย นอกจากจับอยู่ที่สิ่งซึ่งผู้นั้นถือเอาเป็นอารมณ์หรือนิมิต ที่เกาะของจิตอยู่ในภายในเท่านั้น. แต่ว่าใจที่เต็มไปด้วยความกลัวยากที่จะเป็นสมาธิ เพราะ

ฉะนั้นต้องเป็นสมาธิที่ชำนาญอย่างยิ่งจริง ๆ จนเกือบกลายเป็นความจำอันหนึ่งไป : พอระลึกเมื่อใด นิมิตนั้นมาปรากฏเด่นอยู่ ที่ "ดวงตาภายใน" ได้ทันทีนั่นแหละจึงจะเป็นผล. แม้ข้อที่พระองค์สอนให้ระลึกถึงพระองค์หรือพระธรรมพระสงฆ์ ตามนัยแห่งบาลีธชัคคสูตรนั้น ก็หมายถึงพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติอยู่แล้ว แม้ว่าจะเป็นเพียงอุปจารสมาธิยังไม่ถึงขีดฌานก็ตาม, ล้วนแต่ต้องการความชำนาญจึงอาจเปลี่ยนอารมณ์ที่กลัวให้เป็นพุทธานุสสติเป็นต้นได้. ส่วนสมาธิที่เป็นได้ถึงฌานเช่นพรหมวิหารเป็นต้น เมื่อชำนาญแล้วสามารถที่จะข่มความกลัวได้เด็ดขาดจริง ๆ ยิ่งโดยเฉพาะเมตตาพรหมวิหาร ยิ่งเป็นไปได้ง่ายที่สุด. แต่พึงทราบว่า ทั้งนี้เป็นเพียงข่มไว้เท่านั้น, เชื้อของความกลัวยังไม่ถูกรื้อถอนออกเมื่อใดหยุดข่มมันก็เกิดขึ้นตามเดิม. อีกประการหนึ่ง ไม่ใช่วิธีง่ายสำหรับคนทั่วไปสำหรับการข่มด้วยสมาธิ. คนธรรมดา เหมาะสำหรับเพียงแต่เปลี่ยนเรื่องคิดนึกของใจเท่านั้น หาอาจทำการหยุดพฤติการของจิตให้ชะงักลงได้ง่าย ๆ เหมือนนักสมาธิไม่. และ

ค่อนข้างจะ เบ็นการแนะให้เอาลูก พรวนเข้าไป ผูกคอแมว ไป ในเมื่อสอนให้คนธรรมดาใช้วิธีนี้. และน่าประหลาดใจ อีกอย่างหนึ่งว่า วิธีที่สามที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า ซึ่ง เบ็นวิธีที่สูงนั้น กลับจะเหมาะสำหรับคนทั่วไปและได้ผล ดีกว่าเสียอีก. วิธีนั้นคือตัดต้นเหตุแห่งความกลัวเสียตาม แต่ที่กำลังบัญญาความรู้ของผู้นั้นจะตัดได้ มากน้อยเพียง ไร ดังจะได้พิจารณากันอย่างละเอียดกว่าวิธีอื่น ดังต่อ ไปนี้.

เมื่อมาถึงประการที่สามนี้ ขอให้เราเริ่มต้นด้วย อุทาหรณ์ง่าย ๆ ของท่านภิกขุอานันท เกาศัลยายนะ[๑] เขียนไว้เรื่องหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายในข้อที่ว่าการ สะสางที่มูลเหตุนั้น สำคัญเพียงไร. อุทาหรณ์นั้นเบ็น เพียงเรื่องที่ผูกขึ้นให้เหมาะสมกับ ความรู้สึกของคนเราทั่ว ไป. เรื่องมีว่า เด็กคนหนึ่งมีความกลัวเบ็นอันมาก ใน การที่จะเข้าไปในห้องมืดห้องหนึ่ง ในเรือนของบิดาของ

---

๑. เขียนไว้ ในเรื่องคนเราเอาชนะความกลัวได้อย่างไร ในหนังสือพิมพ์มหาโพธิและบริติชพุทธิสต์. แต่เขียนสั้น ๆ เพียงสองหน้ากระดาษเท่านั้น, และกล่าวเฉพาะการประพฤติกายวาจาใจให้สุจริตอย่างเดียว ว่าเบ็นการตั ติ้นเหตุแห่งความกลัว.

เขาเอง. เขาเชื่อว่ามีผีดุตัวหนึ่งในห้องนั้น และจะกินเขาในเมื่อเขาเพียงแต่เข้าไป. บิดาได้พยายามเป็นอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ทุก ๆ ทาง เพื่อให้บุตรของตนเข้าใจถูกว่าไม่มีอะไรในห้องนั้น เขากลัวไปเองอย่างไม่มีเหตุผล แต่เด็กคนนั้นได้เคยนึกเห็นตัวผีมาแล้ว เขาเชื่อตัวเองมากกว่าที่จะเชื่อบิดา. เมื่อเห็นว่าไม่มีทางใดที่จะช่วยบุตรของตน ให้หลุดพ้นจากการกลัวผีซึ่งเขาสร้างขึ้นเป็นภาพใส่ใจของเขาเองด้วยมโนคติได้จริงแล้ว ก็คิดวางอุบายมีคนใช้คนหนึ่งเป็นผู้ร่วมใจด้วย. ฤกษ์งามยามดีวันหนึ่งเขาเรียกบุตรคนนั้นมาแล้วกล่าวว่า "ฟังซิ, ลูกของพ่อ, ตั้งนานมาแล้วที่พ่อเป็นฝ่ายถูก เจ้าเป็นฝ่ายผิด เดี๋ยวนี้พ่อพบแล้วว่า เจ้าเป็นฝ่ายถูก. ก่อนหน้านี้พ่อคิดว่าไม่มีผีดุในห้องนั้น บัดนี้พ่อพบด้วยตนเองว่ามันมีอยู่ตัวหนึ่ง และเป็นชนิดที่น่าอันตรายมากเสียด้วยพวกเราทุกคน จักต้องระวังให้ดี."

ต่อมาอีกไม่กี่วัน บิดาได้เรียกบุตรมาอีกด้วยท่าทางเอาจริงเอาจังกล่าวว่า "หลายวันมาแล้ว ผีพึ่งปรากฏ

ตัววันนี้เอง พ่อคิดจะจับและฆ่ามันเสีย ถ้าเจ้าจะร่วมมือกับด้วย, ไปเอาไม้ถือของเจ้ามาเร็ว ๆ เข้าเถิด ไม่มีเวลาที่จะรอแม้นาฑีเดียว, เพราะมันอาจหนีไปเสีย.'' เด็กน้อยตื่นมาก แต่ไม่มีเวลาคิด ไปเอาไม้ถือมาทันที พากันไปสู่ห้องนั้น เมื่อเข้าไปก็ได้พบผี (ซึ่งเรารู้ได้ว่าเป็นผีมือของคนใช้ทำขึ้น และคอยเชิดมันในห้องมืดนั้น), สองคนพ่อลูกช่วยกันระดมตีผีด้วยไม้ถือและไม้พลอง จนมันล้มลงมีอาการของคนตาย, พ่อลูกดีใจ คนในครอบครัวทั้งหมด มีการรื่นเริงกินเลี้ยงกันในการที่ปราบผีได้สำเร็จฉลองวันชัย และเป็นวันแรกที่เด็กนั้นกล้าเข้าไปในห้องนั้น โดยปราศจากความกลัวสืบไป. นี่เราจะเห็นได้ว่า เพื่อทำลายล้างผีที่เด็กสร้างขึ้นด้วยมันสมองของเขาเอง บิดาต้องสร้างผีขึ้นตัวหนึ่งจริง ๆ จึงทำลายได้สำเร็จ โดยอาศัยความฉลาดรู้เท่าทันการ .รู้จักตัดต้นเหตุ. คนโง่กับคนฉลาดนั้นผิดกันในส่วนที่ระงับเหตุร้ายลงไปจากทางปลาย หรือตัดรากเง่าขึ้นมาจากภายใต้. เสือย่อมกระโดดสวนทางเสียงปืนเข้าไปหาผู้ยิง ในเมื่อรู้

สึกว่าตนถูกยิง, แต่สุนัขย่อมมัวขบกัดตรงปลายไม้ ที่มีผู้แหย่ตนนั่นเอง หาคิดว่าต้นเหตุสำคัญอยู่ ที่ผู้แหย่ไม่.

เมื่อเราพบจุดสำคัญว่า การตัดต้นเหตุเป็นวิธีที่ดีที่สุดดังนี้แล้ว เราก็ประจัญกันเข้ากับปัญหาว่า อะไรเล่าที่เป็นต้นเหตุแห่งความกลัว ?

เมื่อเราคิดดูให้ดีแล้ว อาจตอบได้ว่าเท่าที่คนเราส่วนมากจะคิดเห็นนั้น ความกลัวมีต้นเหตุมากมาย คือความไม่เข้าใจในสิ่งนั้นบ้าง, การมีความผิดติดตัวอยู่บ้างใจอ่อนเพราะเป็นโรคประสาทบ้าง, อาฆาตจองเวรไว้กับคนไม่ชอบพอกันบ้าง, รักตัวเองไม่อยากตายบ้าง, เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุแห่งความกลัว. มูลเหตุอันแท้จริงเป็นรวบยอดแห่งมูลเหตุทั้งหลาย คืออะไรนั้นค่อนข้างยากที่จะตอบได้ เพราะเท่าที่เห็นกันนั้น เห็นว่า มันมีมูลมากมายเสียจริง ๆ. แต่แท้ที่จริงนั้น ความกลัวก็เป็นสิ่งที่เกิดมาจากมูลเหตุอันสำคัญอันเดียว เช่นเดียวกับความรักความโกรธ ความเกลียด และความหลง, เพราะว่าความกลัว ก็เป็นพวกเดียวกันกับความหลง (โมหะหรือเข้าใจผิด), มูลเหตุอันเดียวที่ว่านั้นก็คือ อุปาทาน

ความยึดถือต่อตัวเองว่า ฉันมีฉันเป็น, นั่นของฉัน นี่ของฉันเป็นต้น, อันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัส์มิมานะ. (เรื่องนี้ข้าพเจ้าเคยอธิบายไว้บ้างแล้วในเรื่อง "สุขกถา" ที่คณะธรรมทานเคยพิมพ์โฆษณาแล้ว).

ความรู้สึกหรือยึดถืออยู่เอง ภายในใจตามสัญชาตญาณนั้น มันคลอดสิ่งที่เราเรียกกันว่า "ฉัน" ขึ้นมา, และความรู้สึกนั้นขยายตัวออกสืบไปว่าฉันเป็นผู้ทำเช่นนั้นเช่นนี้ ฉันจะได้รับนั่นรับนี่ หรือเสียนั่นเสียนี่ไป, นั่นจะส่งเสริมฉัน เป็นมิตรของฉัน นี่จะตัดรอนฉันทำลายฉัน เป็นศัตรูของฉัน. "ฉัน" สิ่งเดียวนี้ ที่เป็นรากเง่าของความรัก โกรธ เกลียด กลัว หลง ใหล อันจักทำลายความผาสุก และอิสรภาพของคนเรา ยิ่งไปกว่าที่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันทำแก่เรา มากกว่ามาก หลายเท่าหลายส่วนนัก. อุปาทานผูกมัดเรา ทำเข็ญให้เรายิ่งกว่าที่หากเราจะถูกแกล้งหาเรื่องจับจองจำ ในคุกในตะรางเสียอีกเพราะปรากฏว่ามันไม่เคยผ่อน ผันให้เราเป็นอิสระหรือพักผ่อนแม้ชั่วครู่ชั่วยาม. เมื่อมี "ฉัน" ขึ้นมาในสันดานแล้ว, "ฉัน" ก็อยากนั่นอยากนี่ อยากให้

เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้, ซึ่งเมื่อพิจารณาดูซ้ำอีกทีหนึ่งแล้ว จะเห็นว่าเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตนเอง หรือ "ฉัน" นั้น ร้อยเปอร์เซ็นต์ "ฉัน" ไม่อยากเจ็บปวด, ไม่อยากตาย หรือแหลกละลายไปเสีย. ฉันจึงกลัวเจ็บกลัวตายเป็นสัญชาตญาณของ "ฉัน" เมื่อกลัวตายอย่างเดียวอยู่ภายในแล้วก็กลัวง่าย ไปทุกสิ่งที่เชื่อกันว่ามันจะทำให้ตาย หรือทำให้เจ็บป่วย ซึ่งเป็นน้องของตาย, ทำให้ฉันกลัวผีจะหักคอฉัน กินฉัน หลอกฉัน ขู่ฉัน, กลัวเสือซึ่งไม่เคยปรากฏว่า เป็นเพื่อนกันได้ และกลัวสัตว์อื่น ๆ แม้แต่งูตัวนิด ๆ กลัวที่มืด ซึ่งเป็นที่อาศัยของสิ่งน่ารังเกียจเหล่านั้น, กลัวที่เปลี่ยว ซึ่งไม่มีโอกาสที่ตนจะต่อสู้ป้องกันตัวได้, กลัวคู่เวรจะลอบทำฉันให้แตกดับ, กลัวฉันจะอับอายขายหน้าสักวันหนึ่ง เพราะฉันมีความผิดปกปิดไว้. บางอย่างฉันกลัวเพราะไม่เข้าใจว่าสิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ไม่รู้ เช่นผลไม้ดี ๆ บางอย่างแต่ไม่เคยรู้จักมาก่อนถ้ารูปร่างหรือสีมันชอบกลแล้ว ฉันก็กลัว ไม่กล้ากินหรือแม้

แต่จะซึมกิ่ขึ้นลึก. และในที่สุดเมื่อ "ฉัน" ปั่นป่วนในปัญหาการอาชีพหรือชื่อเสียงเป็นต้นของฉัน กลัวว่าฉันจะเสื่อมเสียอยู่เสมอ ฉันก็เป็นโรคใจอ่อนหรือโรคประสาทสะดุ้งง่ายใจลอย ความยึดถือว่าฉันเป็นฉันเหล่านี้เป็นมูลเหตุของความกลัว, ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็กวาดความสดใสชุ่มชื่นเยือกเย็นให้หมดเตียนไปจากดวงจิตเมื่อนั้น.

เมื่อพบว่าต้นเหตุของความกลัวคืออะไรดังนี้แล้ว เราก็มาถึงปัญหาว่าจะตัดต้นเหตุนั้นได้อย่างไร เข้าอีกโดยลำดับ. ในตอนนี้เป็นการจำเป็นที่เราจะต้องแบ่งการกระทำออกเป็นสองชั้น ตามความสูงต่ำแห่งปัญญาหรือความรู้ของคนผู้เป็นเจ้าทุกข์. คือถ้าเขามีต้นทุนสูงพอที่จะทำลายอุปาทานให้แหลกลงไปได้ ก็จะได้ตรงเข้าทำลายอุปาทานซึ่งเมื่อทำลายได้แล้ว ความทุกข์ทุกชนิดจะพากันละลายสาปสูญไปอย่างหมดจดด้วย นี้ประเภทหนึ่ง, และอีก ประเภท หนึ่งคือ พยายามเพียง บรรเทาต้น เหตุให้เบาบางไปก่อน ได้แก่การสะสางมูลเหตุนั้นให้สะอาดหมดจดยิ่งขึ้น

ประเภทแรก สำเร็จได้ด้วยการปฏิบัติธรรมทางใจให้ก้าวหน้าสูงขึ้นตามลำดับ ๆ จนกว่าจะหมดอุปาทาน ตามวิธีแห่งการปฏิบัติธรรมอันเป็นเรื่องยาวอีกเรื่องหนึ่ง. ผู้สำเร็จในประเภทนี้ คือพระอรหันต์. จึงเป็นอันว่า จักงดวิธีนี้ไว้ก่อน เพราะไม่เป็นเรื่องที่สาธารณะแก่บุคคลทั่วไป และเป็นเรื่องที่เคยอธิบายกันไว้เป็นอย่างมากต่างหากแล้ว

ส่วนประเภทหลังนั้นคือ การพยายามประพฤติความดีทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ จนตนก็ติเตียนตนเองไม่ได้ ใครที่เป็นผู้รู้ แม้จะมีทิพยโสตหรือทิพยจักษุ มาค้นหาความผิดเพื่อติเตียนก็ไม่ได้, เป็นผู้เชื่อถือและเคารพตัวเองได้เต็มเปี่ยม, ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนท่าน ไม่มีเวรภัยที่ผูกไว้กับใคร. รู้กฎความจริงของโลกศึกษาให้เข้าใจในหลักครองชีพ หาความหนักแน่นมั่นใจให้แก่ตัวเอง ในหลักการครองชีพและรักษาชื่อเสียงหรือคุณความดี พยายามทำแต่สิ่งที่เป็นธรรมด้วยความหนักแน่นเยือกเย็น ไม่เปิดโอกาสให้ใครเหยียดหยามได้ ก็จะไม่ต้องเป็นโรคใจอ่อนหรือโรค

ประสาท เพราะมีความแน่ใจตัวเองเป็นเครื่องป้องกัน, และสำเหนียกอยู่ในใจเสมอว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา เป็นไปตามเรื่อง คือเหตุปัจจัยของมัน ไม่เป็นของแปลก หรือได้เปรียบเสียเปรียบอะไรแก่กัน ในเรื่องนี้. เมื่อเป็นเช่นนี้ ความกลัวก็หมดไป ใจได้ที่พึ่งที่เกษมที่อุดมยิ่งขึ้น สมตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการเห็นแจ้งอริยสัจสี่ประการไว้ ในรองลำดับแห่งการถือที่พึ่งด้วยการถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ. อริยสัจ ก็คือการรู้เหตุผลของความทุกข์ และความพ้นทุกข์, ความกลัวก็รวมอยู่ในพวกทุกข์. เห็นอริยสัจอย่างเพลาๆก็คือการเห็นและตัดต้นเหตุแห่งความกลัวประเภทที่หลังนี้, เห็นอริยสัจเต็มที่ถึงที่สุด ก็คือพระอรหันต์ หรือการตัดต้นเหตุประเภทแรกได้เด็ดขาด

ข้าพเจ้าขอจบเรื่องนี้ลง ด้วยพระพุทธภาษิตที่เราควรสำเหนียกไว้ในใจอยู่เสมอ อันจะเป็นดุจเกราะป้องกันภัยจากความกลัวได้อย่างดี ดังต่อไปนี้:-

"มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกความกลัวคุกคามเอาแล้วย่อมยึดถือเอาภูเขาบ้าง ป่าไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์บ้าง สวน

ศักดิ์สิทธิ์บ้าง รุกขเจดีย์บ้าง เป็นที่พึ่งของตนๆ; นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันทำความเกษมให้ได้เลย นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุด, ผู้ใดถือสิ่งนั้นๆเป็นที่พึ่งแล้วก็ยังไม่อาจหลุดพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวงได้

ส่วนผู้ใดที่ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้วและเห็นอริยสัจทั้งสี่ ด้วยปัญญาอันถูกต้อง คือ เห็นทุกข์ เห็นเหตุเครื่องให้เกิดทุกข์ เห็นการก้าวล่วงไปเสียได้จากทุกข์ และเห็นหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการ อันประเสริฐ อันเป็นเครื่องยังผู้นั้นให้เข้าถึงความรำงับแห่งทุกข์ นั่นแหละคือที่พึ่งอันเกษม นั่นแหละคือที่พึ่งอันสูงสุด. ผู้ใดถือเอาที่พึ่งนั้นแล้วย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้. – ธ. ขุ ๔๐.

ความ โศก ย่อม เกิด แต่ ความ รัก

ความกลัว ย่อมเกิดแต่ความรัก, สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากความรัก ย่อมไม่มีความโศก, ความกลัวจักมีมาแต่ที่ไหนเล่า.

ความโศกย่อมเกิดมาจากตัณหา (ความอยากอย่างนั้นอย่างนี้) ความกลัวย่อมเกิด

จากตัณหา (เพราะกลัวไม่สมอยาก),
สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากตัณหาย่อมไม่มีความ
โศก, ความกลัวจักมีมาแต่ ที่ไหนเล่า,"

— ธ. ขุ.๔๓.

ขอให้ความกลัวหมดไปจากจิต: ความสุขจงมีแด่สรรพสัตว์เทอญ.

พุทธทาสภิกขุ
๑ สิงห์. ๗๙.

ฤทธิ์-ปาฏิหาริย์

ในทัศนะของท่านภิกขุพุทธทาส

เรื่องของฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ นับว่าเป็นเรื่องหนึ่งที่ยังมัวอยู่มากในบรรดาเรื่องที่ยังมัว อยู่หลาย เรื่องด้วยกัน. และดูเหมือนจะเป็นเพราะความที่มันเป็นเรื่องมัวนี่เอง ที่เป็นเหตุให้มีผู้สนใจในเรื่องนี้อยู่เรื่อย ๆ มาเป็นลำดับ อย่างไม่ขาดสาย, และมากกว่าที่ถ้ามันจะเป็นเรื่องที่กระจ่างเสียว่า มันเป็นเรื่องอะไรกันแน่ : หมายความว่า ถ้าเราทราบดีว่าฤทธิ์ คืออะไร และเป็นเรื่องเหมาะสำหรับใคร โดยเฉพาะแล้ว เชื่อว่าจะทำให้มีผู้สนใจในเรื่องนี้น้อยเข้าเป็นอันมาก.

ท่านผู้ที่แสดงฤทธิ์ได้ ไม่เคยปรากฏว่าได้รับผลอัน "เด็ดขาดแท้จริง" อย่างไรจากฤทธิ์นั้น ทั้งทางวัตถุ และความสุขในส่วนใจ. ฤทธิ์เป็นเรื่องจริง

สำหรับผู้ที่ไม่ทราบว่าฤทธิ์นั้นคืออะไร และตนเป็นผู้ที่ตกอยู่ในภูมิแห่งใจที่ต่ำ จนผู้มีฤทธิ์จะออกอำนาจฤทธิ์บังคับเมื่อไรก็ได้. แต่สำหรับผู้ที่ฤทธิ์ดี หรือกำลังใจเข้มแข็งเท่ากับผู้มีฤทธิ์ จะเห็นว่าฤทธิ์นี้ เป็นเพียงเรื่อง "เล่นตลก" ชนิดหนึ่งเท่านั้น, แต่เป็นเรื่องที่แยบคายมาก ลึกซึ้งมาก.

พระพุทธองค์ ทรงสะอิดสะเอียน ในเมื่อจะต้องมีการแสดงฤทธิ์เว้นแต่จะเป็นการจำเป็นจริง ๆ: ทรงห้ามพระสาวกไม่ให้แสดงฤทธิ์, พระองค์เองก็ตรัสไว้ในวัฏฏสูตร[๑] ว่าพระองค์เองก็ไม่พอพระทัยที่จะทรมานใครด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และอาเทสนาปาฏิหาริย์, เพราะมันพ้องกันกับวิชากลางบ้าน ซึ่งพวกนักเลงโตในสมัยนั้นเล่นกันอยู่ เรียกว่าวิชาคันธารี, และมนต์มณิกา. พระองค์พอพระทัยที่สุดที่จะใช้อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือการ พูดสั่ง สอนกันด้วย เหตุผลที่ผู้ฟัง จะตรอง เห็น ตามได้เอง อันเป็นการทรมานที่ได้ผลเด็ดขาดดีกว่าฤทธิ์ ซึ่ง

---

๑. เกวัฏฏสูตร สีลขันธวรรค ที่. ๙ ๒๗๔/๓๓๙

เป็นของชั่วขณะ อันจะต้องหาวิธีทำให้มั่นคง ด้วยการสั่งสอนที่มีเหตุผลอีกต่อหนึ่งในภายหลัง.

แต่ถึงแม้ว่าฤทธิ์จะเป็นเรื่องหลอกลวงตาอย่างไรก็ตาม มันก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจอยู่บ้าง เพราะมันเป็นสิ่งที่ท่านผู้มีฤทธิ์ เคยใช้ต่อต้านหรือทำลายอุปสรรคของท่านสำเร็จมาแล้วเป็นอันมากเหมือนกัน. เมื่อเราปวดท้องเพราะอาหารเน่าบูดในท้อง. ยาขนานแรกที่เราต้องกิน ก็คือยาร้อน เพื่อระงับความปวดให้หายไปเสียขณะหนึ่งก่อน แล้วจึงกินยาระบายถ่ายของบูดเน่าเหล่านั้นออก อันเป็นการแก้ให้หายเด็ดขาด ในภายหลัง, ทั้งที่ยาแก้ปวดท้องเป็นเพียงแก้ปวดชั่วคราว ไม่ได้แก้สมุฏฐานของโรค มันก็เป็นยาที่มีประโยชน์อยู่เหมือนกัน ในเมื่อเรารู้จักใช้, เปรียบกันได้กับเรื่องของฤทธิ์ อันท่านใช้ทรมานใครในเบื้องต้น แล้วทำให้มั่นคง ด้วยปัญญาหรือเหตุผลในภายหลังฉันใด ก็ฉันนั้น.

แต่ถ้าไม่มีการทำให้มั่นคงด้วยเหตุผลที่เป็นปัจจัตตะ หรือสันทิฏฐิโกในภายหลัง ผลที่ได้มักไม่สมใจเช่นเดียวกับกินเพียงยาระงับความเจ็บปวดอย่างเดียว แต่

หาได้ถ่ายโทษร้ายนั้นออกเสียไม่. มันก็กลับเจ็บอีก หรือกลายเป็นโทษร้ายอย่างอื่นไป. การใช้กำลังฤทธิ์ในเบื้องต้น ใช้ปัญญาหรือเหตุผลในภายหลัง ย่อมได้ผลแนบเนียน และไพศาลกว่าที่จะได้เพียงอย่างเดียว แต่อย่างเดียว. คนบางพวกเลื่อมใสในศาสนา ด้วยอำนาจปาฏิหาริย์อย่างใดอย่างหนึ่ง จูงให้เข้าปฏิบัติศาสนาจนได้รับผลของศาสนา นั้นแล้ว แม้จะมารู้ภายหลังว่าเรื่องฤทธิ์เป็นเรื่องหลอก เขาก็ละทิ้งเฉพาะเรื่องของฤทธิ์, แต่หาได้ทิ้งศาสนาหรือความสุขที่เขาประ จักษ์กับเขาเองใน ภายหลังนั้นไม่.

แต่มีปรากฏอยู่บ้างเหมือนกัน ที่คนบางคนเลื่อมใสฤทธิ์อย่างเดียว เข้ามาเป็นสาวกของพระพุทธองค์แล้วหาได้ ทำให้ตน เข้าถึงหัวใจ แห่งพุทธ ธรรมด้วย ปัญญาไม่ ต้องหันหลังกลับไปสู่มิจฉาทิฏฐิตามเดิม เช่นสุนักขัตตะลิจฉวีบุตรเป็นต้น. แต่ก็มีมากหลายที่ถูกทรงชนะมาด้วยฤทธิ์ แล้วได้รับการอบรมสั่งสอนต่อ ได้บรรลุพระอรหัตตผลไป เช่นท่านพระองคุลิมาล เป็นต้น. จึงเป็นอันว่า เรื่องของฤทธิ์ ก็เป็นเรื่องที่น่ารู้น่าสนใจอยู่ไม่

น้อย แม้จะไม่เป็นการสนใจเพื่อฝึกฝนตนให้เป็นผู้มีฤทธิ์ แต่ก็เป็นการสนใจเพื่อจะรู้สิ่งที่ควรรู้ ในฐานะที่ตนเป็นนักศึกษา หาความแจ่มแจ้งในวิชาทั่ว ๆ ไป. ต่อไปนี้จะได้วินิจฉัยในเรื่องฤทธิ์นี้ เป็นเพียงแนวความคิดเห็นที่ขยายออกมา สำหรับจะได้ช่วยกันคิดค้นหาความจริงให้พบใกล้ชิด เข้าไปหาจุดของความจริงแห่งเรื่องนี้ยิ่งขึ้นเท่านั้น.

ในบาลีพระไตรปิฎก เราพบเรื่องของฤทธิ์ชั้นที่เป็นวิชชา หรืออภิญญาหนึ่ง ๆ แสดงไว้แต่ลักษณะหรืออาการว่าสามารถทำได้เช่นนั้น ๆ เท่านั้น หามีบทเรียนหรือวิธีฝึกกล่าวไว้ด้วยไม่ อันท่านผู้อ่านจะอ่านพบได้จากพระบาลีมหาอัสสปุรสูตรหรือสามัญญผลสูตร[๑] แล้ว, ในบาลีนั้น คล้าย ๆ กับท่านแสดงว่า เมื่อได้พยายามฝึกฝนจิตของตนให้ผ่องใส จนถึงขนาดที่เหมาะสมแก่การใช้มันแล้ว ฤทธิ์นั้นก็เป็นอันว่าอยู่ในกำมือ. ต่อมาในชั้นอรรถกถาและคัมภีร์พิเศษ เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค

---

๑. มหาอัสสปุรสูตร มหายมกวรรค ม.ม. ไตร ล. ๑๒/๔๖๙/๔๕๙.
สามัญญผลสูตร สีลขันธวรรค ที. ไตร. ล. ๙/๘๒/๑๐๒

โดยเฉพาะ ได้อธิบายถึงวิธีฝึกฝนเพื่อการแสดงฤทธิ์ไว้โดยตรงและดูคล้ายกับว่า ท่านประสงค์จะให้เป็น บุรพภาคของการบรรลุมรรคผลเสียทีเดียว.

ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่า เรื่องฤทธิ์นี้เป็นเรื่องพุทธศาสนาโดยตรง, หรือเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา. ในบาลีมัชฌิมนิกายมีพุทธภาษิตว่า พระตถาคตสอนแต่เรื่องความทุกข์ กับความพ้นทุกข์เท่านั้น. ทั้งเรื่องของฤทธิ์ก็ไม่เข้าหลักโคตมีสูตรแปดหลัก แต่หลักใดหลักหนึ่ง. การที่เรื่องของฤทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาได้ ก็เป็นการเทียบเคียงโดยส่วนเปรียบว่า ผู้ที่ฝึกจิตของตนให้อยู่ในอำนาจ อาจที่จะบรรลุมรรคผลได้ ในทันตาเห็นนี้แล้ว จิตชนิดนั้นก็ย่อมสามารถที่จะแสดงฤทธิ์เช่นนั้น ๆ ได้ตามต้องการ เมื่อต้องการ, และอีกประการหนึ่ง ฤทธิ์เป็นเครื่องมืออย่างดี ที่จะทรมานบุคคลประเภทที่ไม่ใช่นักศึกษาหรือนักเหตุผล ให้มาเข้ารีตถือศาสนาได้. ในยุคพุทธกาล ยังเป็นยุคแห่งจิตศาสตร์ ไม่นิยมพิสูจน์ค้นคว้ากันในทางวัตถุ เช่น วิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันมหาชนหนักไปในทางนั้น, บรรดา

ศาสดา จึงจำเป็น ที่จะต้องมีความรู้ความสามารถในเรื่องฤทธิ์ นี้เป็นพิเศษส่วนหนึ่งด้วย. เราอาจกล่าวได้ว่า ฤทธิ์เป็นของคู่กันกับลัทธิคำสอน มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ก่อนพุทธกาล, ซึ่งศาสดานั้นใช้เป็นเครื่องมือเผยแพร่ศาสนาของตน แม้พระพุทธองค์ ซึ่งปรากฏว่าเป็นผู้ที่ทรงเกลียดฤทธิ์ ก็ยังต้องทรงใช้บ้างในบางคราวเมื่อจำเป็น ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลีหลายแห่ง.

ครั้งก่อนพุทธกาลนานไกล ในยุคพระเวท, พระเวทยุคแรก ๆ ก็มีแต่คำสั่งสอนในการปฏิบัติและบูชาเท่านั้น ครั้นตกมายุคหลัง เกิดพระเวทที่ สี่ (อรรถ-วนเวท) ซึ่งเต็มไปด้วยเวทมนต์ อันเป็นไปในการให้ประหัตประหารล้างผลาญกัน หรือต่อสู้ต้านทานเวทมนต์ของศัตรู ขึ้นด้วยอำนาจความนิยม ของมหาชน หรืออาจกล่าวได้ อีกอย่างว่า ตามอำนาจสัญชาตญาณของปุถุชนนั่นเอง. นับได้ว่ายุคนี้ เป็นมูลรากของสิ่งที่เรียก

๑. "ปุพฺเพ จาหํ ภิกฺขเว เอตรหิ จ ทุกฺขญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทุกฺขสฺส จ นิโรธํ"—"ภิกษุ ท.! ทั้งในกาลก่อน และในกาลบัดนี้ เราย่อมบัญญัติสอนเฉพาะเรื่องความทุกข์ และความดับไม่เหลือของความทุกข์เท่านั้น." —บาลีอลคัททูปมสูตร มู. ม. ไตร, ล. ๑๒ น. ๒๗๘.

กันว่า "ฤทธิ์," และนิยมสืบกันมาด้วยเหตุที่ว่า มหาชนชอบซื้อ **"สินค้า"** ที่เป็นไปทำนองฤทธิ์ มากกว่าเหตุผลทางปรัชญา. ถ้าศาสนาใด ด้อยในเรื่องนี้ ก็จะมีสาวกน้อยที่สุด จะได้แต่คนฉลาดเท่านั้น ที่จะเข้ามาเป็นสาวก. ถ้าเกิดการแข่งขันในระหว่างศาสนา ก็เห็นจะเป็นฤทธิ์อย่างเดียวเท่านั้น ที่จะนำความมีชัยมาสู่ตนได้ในเมื่อให้มหาชนทั้งหมดเป็นกรรมการตัดสิน คือให้พวกเขาหันเข้ามาเลื่อมใส. และเพราะเหตุนี้เอง ในบาลีจึงมีกล่าวประปรายถึงฤทธิ์, ส่วนในอรรถกถาได้กล่าวอย่างละเอียดพิศดาร. พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าววิธีฝึกฤทธิ์ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อเอาชนะน้ำใจชาวเกาะลังกา นับตั้งแต่พระสังฆราชแห่งเกาะนั้นลงมาอันนับว่าเป็นหนังสือเล่มสำคัญที่สุดของท่านผู้นี้, และได้กล่าวไว้ในอรรถกถาขุททกนิกายว่าพระศาสดาของเราทรงแสดงฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ แข่งกับศาสดานิครนถเดียรถีย์, อันเรียกว่า ยมกปาฏิหาริย์, และเล่าเรื่องพระศาสดา ทรงแสดงปาฏิหาริย์ย่อย ๆ อย่างอื่นอีกเป็นอันมาก. นี่ชี้ให้เห็นชัดทีเดียวว่า จะ

อย่างไรก็ตาม ได้มีการต่อสู้และแข่งขันในระหว่างเพื่อนศาสนา ด้วยใช้ฤทธิ์เป็นเครื่องพิสูจน์ตามความนิยมของมหาชนเป็นแน่แท้ในยุคนั้น. แต่นักต่อสู้นั้น ๆ จะเป็นองค์พระศาสดาเองดังที่ท่านผู้นี้กล่าว หรือว่าเป็นพวกสาวกในยุคหลัง ๆ หรือยุคของท่านผู้กล่าวเอง หรือราว พ.ศ. ๙๐๐ เศษ ก็อาจเป็นได้ทั้งสองทาง.

อาจมีผู้แย้งว่า ถ้าเป็นยุคหลัง ทำไมเรื่องนี้จึงไปอยู่ในบาลีเดิมเล่า ? พึงเข้าใจว่า บาลีพระไตรปิฎกของเรานี้ปรากฏว่ามีอยู่คราวหนึ่ง ซึ่งถูกถ่ายจากภาษาสิงหล กลับสู่ภาษาบาลี แล้วเผาต้นฉบับเดิมเสีย, และผู้ที่ทำดังนี้ ก็คือท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เป็นเอกอัครแห่งพระอรรถกถาจารย์ ทั้งหลาย นั่นเอง ท่านผู้นี้เป็นพราหมณ์โดยกำเนิด จึงนำให้นักศึกษาหลาย ๆ คนเชื่อว่า ถ้าเรื่องของพราหมณ์หลายเรื่อง (เช่นเรื่องนรกสวรรค์ เรื่องพระราหูจับพระอาทิตย์ พระจันทร์ ในสังยุตตนิกายเป็นต้น) ได้เข้ามาเปนอยู่ในพระไตรปิฎกถึงกับบรรจุเข้าในพระพุทธโอษฐ์ก็มีนั้น ต้องเป็นฝีมือของท่านผู้นี้ หรือบุคคลประเภทเดียวกับท่านผู้นี้. แต่ที่

ท่านบรรจุเข้า ก็ด้วยความหวังดี ให้คนละบาปบำเพ็ญบุญ เพราะสมกับความเชื่อถือของคนในครั้งนั้น เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าพระศาสดามิได้ทรงสอนเรื่องฤทธิ์ หรือเรื่องฤทธิ์มิได้เข้าเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลแล้ว มันก็น่าจะได้เข้ามาเกี่ยวข้องในครั้งนี้เป็นแน่. ท่านผู้ที่ดึงเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ได้ทำไปด้วยความหวังดี เพื่อให้พุทธศาสนาอันเป็นที่รักของท่าน ต้านทานอิทธิพลของศาสนาอื่น ซึ่งกำลังท่วมทับเข้ามานั่นเอง, มิฉะนั้นน่ากล่าวว่า พุทธศาสนา จะเหลืออยู่ในโลกน้อยกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้มาก.

เมื่อเหตุผลมีอยู่ดังนี้ ข้อปัญหาต่อไปจึงมีว่า เราจะปรับปรุงความคิดเห็นและความเชื่อถือในเรื่อง "ฤทธิ์" นี้อย่างไร ? ข้าพเจ้าเห็นว่าฤทธิ์เป็นเพียงเครื่องประดับหรือเครื่องมืออันหนึ่งซึ่งพุทธศาสนาเคยใช้ประดับหรือใช้ต้านทานศัตรูมาแล้ว แต่หาใช่เป็นเนื้อแท้ของพุทธวจนะ ซึ่งกล่าวเฉพาะความดับทุกข์โดยตรงไม่. เพราะฉะนั้นเมื่อเราในบัดนี้จะเข้าเกี่ยวข้องกับฤทธิ์ อย่างดีที่สุดที่จะทำได้ ก็เท่ากับที่เป็นมาแล้วนั่นเอง, เราไม่อาจ

ถือเอามันเป็นสรณะอันแท้จริงอย่างไรได้ เพราะเหตุผลดังที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงต่อไปตามความรู้ความเห็น ฝากท่านผู้รู้ช่วยกันพิจารณาหาความจริงสืบไป.

คำว่า "ฤทธิ์" แปลว่าเครื่องมือให้สำเร็จตามต้องการ, แต่ความหมายจำกัดแต่เพียงว่า เฉพาะปัจจุบันทันด่วน หรือชั่วขณะเท่านั้น. เมื่อหมดอำนาจบังคับของฤทธิ์แล้ว สิ่งทั้งปวงก็กลับคืนเข้าสภาพเดิม. ผู้มีกำลังจิตสูง ย่อมแสดงฤทธิ์ได้สูง จนผู้ที่มีฤทธิ์ด้วยกันต้องยอมแพ้ เพราะมีอำนาจใจต่ำกว่า. จิตเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งเมื่อได้มีการฝึกให้ถูกวิธีของมันแล้วย่อมมีอำนาจมากพอที่จะครอบงำ สิ่งทั้งหลายที่มีจิตใจด้วย กันได้หมด. ช้างป่าดุร้ายและน่าอันตรายมาก ถ้าเราไม่ได้ค้นพบวิธีฝึกมันแล้ว ก็จะไม่อาจได้รับประโยชน์ อะไรจากมันเลย, คนแรกที่รู้จักคิดว่า ช้างนี้คงฝึกได้อย่างใจ และค้นพบวิธีฝึกบางอย่างในขั้นต้น ก็นับว่าเป็นผู้ที่ทำสิ่งที่ยากมาก แต่ผู้ที่ค้นพบเรื่องของจิต และวิธีฝึกมันโดยประการต่าง ๆ นั้น นับว่าได้ทำสิ่งที่ยากมากกว่านั้นขึ้นไปอีก.

ในยุคดึกดำบรรพ์ เมื่อได้มีการสนใจในเรื่องจิตกันขึ้น นักจิตศาสตร์ได้พยายามทดลองโดยอาการต่าง ๆ แยกกันไปคนละสายสองสาย จนในที่สุดก็ได้ลุถึงคุณสมบัติอันสูงสุดที่จิตที่เขาฝึกถึงที่สุด ในแง่นั้น ๆ แล้ว สามารถจะอำนวยประโยชน์ให้ได้ อันจำแนกได้โดยประเภทหยาบ ๆ คือ

(๑) เข้าถึงธรรมชาติที่เรียกว่า ทิพย์, แล้วหาความเพลิดเพลินจากสิ่งที่เรียกว่า วิสัยทิพย์นั้น ๆ.

(๒) มีอำนาจบังคับในทางจิต สำหรับบังคับจิตของเพื่อนสัตว์ด้วยกัน เพื่อเอาผลเช่นนั้น เช่นนี้ตามความปรารถนา.

(๓) สามารถรู้เรื่องเกี่ยวกับสากลจักรวาล พอที่จะให้ตนหมดความอยากรู้อยากค้นคว้าอีกต่อไป เพราะตนพอใจในความรู้นั้น ๆ เสียแล้ว.

(๔) สามารถ ปลง วาง สลัดออกเสีย ซึ่งความทุกข์ทางใจ อันได้แก่ลัทธิศาสนาที่เกี่ยวกับความดับทุกข์ในจิตทั้งมวล นับตั้งแต่สุขในฌาน สมาธิมรรค ผล และนิพพาน เป็นลำดับ ๆ.

พวกใดดำเนินสายแห่งการค้นคว้าของเขา เข้าไปใน ดงรก แห่งฤทธิ์ วิธีย่อม ได้ผล ในสอง ประเภท ข้างต้น (ข้อ ๑ – ๒), พวกที่ดำเนินไปเพื่อพ้นผ่ารกชัฏแห่งตัณหาอันเป็นก้อนหินหนักแห่งชีวิต ก็ได้ผลประเภทหลัง (ข้อ ๓–๔) พวกแรกคือพวกฤทธิ์ พวกหลังคือศีลธรรมและปรัชญาในทางจิต, ทั้งสองประเภทนี้ เป็นที่นิยมของมหาชนอย่างคู่เคียงกันมา. ในยุคที่ความนิยมในทางจิตศาสตร์ ยังปกคลุม ดินแดนอันเป็น ที่เกิดขึ้นแห่ง วิชานี้ คือชมภูทวีป หรืออินเดียโบราณ, มหาชนในถิ่นนั้นต่างได้รับผลสมประสงค์กันทั้ง ฝ่ายฤทธิ์และฝ่าย ความพ้นทุกข์ของจิต. แต่ในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะเรื่องของฤทธิ์ส่วนเดียว งดเรื่องของความพ้นทุกข์ซึ่งเป็นอีกเรื่องหนึ่งเสีย.

ผู้ที่ตั้งใจตามวิธีค้นคว้า และสั่งสอนสืบ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน ได้ถึงขีดสุดอย่างถูกต้องแล้ว สามารถบังคับใจตนเองให้เป็นเช่นนั้นเช่นนี้ อันเกี่ยวกับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรู้สึกในใจอันเกิดขึ้นจาก รูป เสียง เป็นต้นนั้น ๆ แล้ว ฝึกวิธีที่จะส่งกระแสจิต

นั้น ๆ ไปครอบงำจิตผู้อื่น ให้ผู้อื่นรู้สึกเช่นนั้นบ้างใน ทางรูป เสียง กลิ่น ฯลฯ ทุกประการ. ผู้ที่มีกำลังจิตอ่อน กว่า ทุก ๆ คนแม้จะมีจำนวนมากมายเท่าใด ก็จะรู้สึก ในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เช่นเดียวกันหมด เพราะใจ ของเขาถูกอำนาจจิตของผู้ที่ส่งมาครอบงำเขาไว้ ครอบงำ เหมือนกันหมด, ทุก ๆ คนจึงได้เห็น หรือได้ยิน ได้ดม ตรงกันหมด เช่นแผ่นดินไหว, น้ำท่วม, บ้านเมืองที่ งดงาม ฯลฯ ตามแต่ที่ผู้ออกฤทธิ์ ได้สร้างมโนคติขึ้นใน ใจของเขาแล้วส่งมาครอบงำ. อำนาจครอบงำอันนี้ เป็นไปแนบเนียนสนิทสนม, ผู้ที่ถูกงำไม่มีโอกาสรู้สึกตัว ในเวลานั้นว่าถูกครอบงำทางจิต และสิ่งที่รู้สึกนั้นไม่ใช่ ของจริง. เมื่อเรานอนหลับและกำลังฝันอยู่ เราไม่อาจรู้ ตัวว่าเราฝัน ทุกอย่างเป็นเรื่องจริงไปหมด จนกว่าเรา จะตื่นขึ้น, ในฝันนั้น เรากลัวจริง, โกรธจริง, กำหนัด จริง ฉันใด ในขณะที่เราถูกงำด้วยอำนาจฤทธิ์ ก็จะรู้สึก ว่าเป็นเช่นนั้นจริง ๆ ทุกอย่าง ฉันนั้น.

ผู้ออกฤทธิ์บางคน สามารถออกอำนาจบังคับ เฉพาะคน ยกเว้นให้บางคน. คนในหมู่นั้นแม้นั่งอยู่

พร้อมกันในที่เดียวกัน จึงเห็นต่างกัน, ดังเราจะได้ยินในตอนที่เกี่ยวกับพระศาสดาทรมานคนบางคน ที่เข้าไปเฝ้าพระองค์ในที่ประชุมใหญ่และพระองค์ทรงบันดาลด้วยอิทธาภิสังขาร เฉพาะผู้นั้น ให้เห็นหรือได้ยินอย่างนี้อย่างนั้น เพื่อทำลายทิฏฐิหรือมานะบางอย่างของเขาเสีย.

เมื่อผู้ที่ทำการต่อสู้กัน ต่างก็มีฤทธิ์ด้วยกัน นั้นย่อมแล้วแต่อำนาจจิตของใครจะสูงกว่า หรือมีกำลังแรงกว่า. เมื่อผู้มีฤทธิ์ฝ่ายหนึ่งได้บันดาลให้ทุก ๆ คนในที่นั้น เห็นภาพอันน่ากลัวมาคุกคามอยู่ตรงหน้าเช่นนั้น ๆ แล้ว ถ้าหากอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจจิต สูงกว่า ก็อาจรวบรวมกำลังจิต ของตนเพิกถอน ภาพอันเกิดจาก อำนาจฤทธิ์ของฝ่ายแรก กวาดให้เกลี้ยงไปเสียจากสนามแห่งวิญญาณแล้วบันดาลสภาพอันน่ากลัวซึ่งเป็นฝ่ายของตนขึ้นคุกคามบ้าง. แม้ว่าในขณะที่คนนั้น ๆ ถูกอำนาจฤทธิ์ครอบงำอยู่ และเขาไม่อาจทราบว่านั่นเป็นกำลังฤทธิ์ดุจตกอยู่ในขณะแห่งความฝันก็ดี เขายังได้รับการศึกษาและความเชื่อ มาก่อนแล้วว่า มีวิธีที่จะต่อสู้ต้านทาน ซึ่งเป็นการเพิกถอนฤทธิ์ของฝ่ายหนึ่งเช่นนั้น ๆ ด้วย, จึงโต้ตอบ

กันไปมาจนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะสิ้นฤทธิ์.

ในรายที่ไม่ได้ทำการต่อสู้ประหัตประหารกัน โดยตรง แต่ต่อสู้เพื่อแข่งขันชิงเกียรติยศอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเรียกเอาความเลื่อมใสของมหาชนมาสู่พวกของตัวนั้น ก็ทำนองเดียวกัน. คือมีการต้านทานเพื่อมิให้อีกฝ่ายหนึ่งแสดงฤทธิ์ของเขาได้สมหมาย ซึ่งถ้าหากการต้านทานนั้นสำเร็จ ฝ่ายโน้นก็แพ้แต่ต้นมือ, ถ้าต้านทานไม่สำเร็จ ก็ต้องหาอุบายกวาดล้างอำนาจฤทธิ์ในเมื่อฝ่ายหนึ่งได้ส่งมาแล้วซึ่งถ้ายังทำไม่ได้อีก ตนก็ตกเป็นฝ่ายแพ้. ฤทธิ์ของผู้ที่มีดวงใจบริสุทธิ์เป็นอริยบุคคล ย่อมมีกำลังสูง และหนักแน่นยั่งยืนกว่าของฝ่ายที่ยังเต็มไปด้วยกิเลสเป็นธรรมดา, เพราะเหตุว่าจิตของผู้มีกิเลส ถูกกิเลสตัดทอดเสียตอนหนึ่งแล้วยังอาจที่จะง่อนแง่นคลอนแคลนได้ ในเมื่ออิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์มากระทบในขณะที่ต่อสู้กันนั้นอีก. ประการหนึ่งผู้ไม่มีกิเลสย่อมไม่ทำเพราะเห็นแก่ตัว จึงมีกำลังปีติปราโมทย์ความเชื่อ และอื่น ๆ ซึ่งเป็นดุจเสบียงอาหารของฤทธิ์มากกว่า ย่อมได้เปรียบในข้อนี้.

ในรายที่ไม่มีการต่อสู้กัน เป็นเพียงการทรมานผู้ที่มีกำลังใจอ่อนกว่าแต่มีมานะ หรือ ความ กระ ด้าง เพราะเหตุบางอย่าง ย่อมเป็นการง่ายกว่าชนิดที่ต่อสู้กัน คนธรรมดา สตรี เด็ก ๆ เพียงแต่อำนาจสกดจิตชั้นต่ำ ๆ ซึ่งยังมีเหลือออกมาถึงสมัยปัจจุบันนี้บ้าง ก็อาจที่จะเป็นอำนาจงำให้ตกอยู่ใต้อำนาจของผู้แสดงนั้นได้เสียแล้ว แม้ว่าสมัยนี้จะเป็นสมัยที่ไม่ค่อยมีใครเชื่อในเรื่องนี้ และทั้งผู้ฝึกก็มิได้เป็น "นัก" ในเรื่องนี้อย่างเอาจริงเอาจัง ก็ในสมัยโบราณ คนทุกคนเชื่อในเรื่องฤทธิ์ และผู้ฝึกก็ฝึกอย่างเอาจริงเอาจังเรื่องของฤทธิ์จึงเป็นเรื่องที่แนบ เนียนและเป็น "เรื่องจริง" ได้อย่างเต็มที่ในสมัยนั้น ความที่ทุกคนเชื่อก็ดี ความที่ผู้ฝึกเองก็เชื่อ และตั้งใจฝึกเองก็เชื่อ และตั้งใจฝึกเป็นอย่างดีก็ดี ล้วนแต่เป็นสิ่งส่งเสริมในเรื่องฤทธิ์ ให้เป็นเรื่องจริงเรื่องจังยิ่งขึ้นไปอีก เราอาจกล่าวได้ว่า ในยุคโบราณ ยุคหนึ่ง ความเชื่อในเรื่องนี้ มีเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์. อิทธิพลในเรื่องฤทธิ์จึงมีได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะมันถูกฝาถูกตัวแก่กัน ครั้นมาบัดนี้ ทั้งความเชื่อ และการฝึกฝนมีเหลือน้อยไม่ถึง

ห้าเปอร์เซ็นต์ เลยกลายเป็นเรื่องเหลวไหลเสียเก้าสิบห้าเปอร์เซ็นต์ บางทีมีแต่ตัวไม่มีฝา บางทีมีฝา แต่ไม่มีตัว ต่างฝ่ายต่างก็ขี้เกียจเก็บ เลยทิ้งให้ค่อยหายสาบสูญไป ความยั้วยวนอันเกิดจาก ฝีมือ ของ นัก วิทยาศาสตร์ แผนปัจจุบัน กำลังมีอิทธิพลมากขึ้น ๆ ในอันที่จะกดให้จิตของคนเราตกต่ำ อ่อนแอต่อการที่จะบังคับตัวเองให้ว่างโปร่ง เพื่อเป็นบาทฐานของฤทธิ์ได้ เมื่อว่างผู้แสดงฤทธิ์ได้ นานเข้าความเชื่อในเรื่องนี้ก็สาบสูญไป ทั้งของผู้ที่จะฝึกและของผู้ที่จะดู

บัดนี้ จะย้อนกลับไปหาเรื่องของการฝึก เพื่อให้เข้าใจในเรื่องนี้ดีขึ้น (มิใช่เพื่อรื้อฟื้นขึ้นฝึกกัน) ผู้ที่จะฝึกในเรื่องฤทธิ์ ต้องเป็นผู้ที่มีใจเป็นสมาธิง่ายกว่าคนธรรมดา, เพราะเรื่องนี้มิใช่เป็นสาธารณะสำหรับคนทั่วไปแม้ผู้ที่เชื่อและตั้งใจฝึกจริง ๆ ถึงฝึกสมาธิได้แล้ว ท่านยังกล่าวว่าร้อยคนพันคนจึงจะมีสักคนหนึ่ง ที่จะเขยิบตัวเองขึ้นไปจนถึงกับแสดงฤทธิ์ได้ การปฏิบัติเพื่อรู้อริยสัจจ์หลุดพ้นไปจากทุกข์เสียอีกที่เป็นสาธารณะกว่า! คนบางประเภทหลุดพ้นจากทุกข์ ได้ด้วย เหตุ ผล ที่แวด ล้อม

เหมาะสม จูงความคิดให้ตกไปในแนวแห่งความเบื่อหน่าย และปล่อยวางได้ โดยไม่ต้องเกี่ยวกับการฝึกสมาธิเลย จึงกล่าวย้ำเพื่อกันความสงสัยได้อีกครั้งหนึ่งว่า สำหรับคนธรรมดาเรา ๆ การฝึกเพื่อพระนิพพาน เป็นของง่ายกว่าที่จะฝึกในเรื่องฤทธิ์ให้ได้ถึงที่สุด, ยิ่งถ้าจะฝึกเพื่อทั้งฤทธิ์ และพระนิพพานทั้งสองอย่างด้วยแล้ว ก็ยิ่งยากมากขึ้นไปอีก ในหมู่พระอรหันต์ ก็ยังมีแบ่งกันว่า ประเภทสุกขวิปัสสกและประเภทอภิญญา, คือแสดงฤทธิ์ไม่ได้ และแสดงได้

ผู้ฝึกสมาธิเพื่อมรรคผลนิพพานนั้น เมื่อใจเป็นสมาธิแล้ว ก็น้อมไปสู่การคิดค้นหาความจริงของชีวิตหรือความทนทุกข์ของสัตว์ ว่ามีอยู่อย่างไร เกิดขึ้นอย่างไร จะดับไปได้อย่างไรเป็นต้น ส่วนผู้ที่ฝึกเพื่อฤทธิ์นั้นแทนที่จะน้อมไปเพื่อคิดค้นความจริง เขาก็น้อมสมาธินั้นไป เพื่อการสร้างมโนคติต่าง ๆ ให้ชำนาญ ซึ่งเป็นบทเรียนที่ยากมาก เมื่อเขาสร้างภาพแห่งมโนคติได้ด้วยการบังคับจิต หรือวิญญาณของเขาได้เด็ดขาด และคล่องแคล่วแล้ว ก็หัดรวมกำลังส่งไปครอบงำสิ่งที่อยู่ใกล้ และ

ขยายวงกว้างออกไปทุกที่ เพื่อให้ภาพแห่งมโนคตินั้นครอบงำใจของผู้อื่นตามที่เขาต้องการ ความยากที่สุดตกอยู่ที่ตนจักต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงภาพนั้น ๆ ให้เป็นไปตามเรื่องที่ต้องการ ดุจการฉาย ภาพ ยนต์ ลง ใน ผืน จอแห่งวิญญาณของผู้อื่น จึงเป็นการยากกว่าการที่เจริญสมาธิเพื่อสงบนิ่งอยู่เฉย ๆ หรือคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่เรื่องเดียวโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ดี ความยากลำบากนั้น ๆ มิได้เป็นสิ่งที่อยู่นอกวิสัยเพราะเมื่อจิตได้ถูกฝึกจนถึงขีดที่เรียกว่า "กัมมนีโย" นิ่มนวลควรแก่การใช้งานทุก ๆ อย่างแล้ว, ก็ย่อมใช้ได้สมตามประสงค์.

ฤทธิ์ตามที่กล่าวไว้ ในนิทเทสแห่งอภิญญาของฝ่ายพุทธศาสนานั้น ดูคล้ายกับยืมของใครมาใส่ไว้ เพื่อแสดงความสามารถของจิตอันสูงสุดประเภทนี้ให้ครบถ้วน นอกจากไม่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์โดยตรงแล้ว ยังไม่ค่อยตรงกับอาการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอยู่บ้างในบางคราว, ในบาลีไม่ได้แสดงวิธีฝึก, ไม่ได้แสดงวี่แววว่าควรฝึก หรือจำเป็น, และไม่ค่อยปรากฏว่า พระมหาสาวกองค์ใดได้รับประโยชน์ หรือใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างใด

อย่างหนึ่ง, จึงนำความเข้าใจให้เกิดขึ้นว่า **ถ้าหากว่าเรื่องอภิญญาเหล่านี้ มิใช่เป็นเรื่องที่ถูกยืมของใครมาเพิ่มเติมผนวกเข้าในชั้นหลังแล้ว ก็เป็นเพียงเรื่องที่กล่าวเพื่อแสดงคุณสมบัติของจิตที่ฝึกแล้วถึงที่สุด ให้ครบถ้วนเท่านั้น. ไม่ใช่เรื่องจำเป็นของพระสาวกเลย.** เมื่อเป็นเช่นนี้ การฝึกก็เป็นอันว่าต้องต่างกันด้วยไม่มากก็น้อย จากวิธีที่เขาฝึกกันในสายของฤทธิ์โดยตรง, เพราะเรื่องโน้นเป็นเรื่องของผู้ขวนขวายเพื่อเสียสละ มิใช่เรื่องของผู้ขวนขวายเพื่อรับเอา, ในพระบาลีกล่าวแต่เพียงว่าเมื่อจิตเป็นจตุตถฌานคล่องแคล่วดีแล้ว ก็น้อมไปเพื่ออภิญญาเช่นนั้น ๆ สำเร็จได้ด้วยอำนาจจตุตถฌานนั่นเอง, เมื่อการน้อมนั้น ๆ สำเร็จ ก็สามารถทำได้เช่นนั้น ๆ, ดูเหมือนว่าถ้าน้อมไปเพื่ออภิญญานั้น ๆ ไม่สำเร็จ ก็น้อมเลยไปเป็นลำดับ ๆ ข้ามไปหาการคิดค้นเรื่องอริยสัจจ์เลยทีเดียว, คล้ายกับว่ามีไว้เผื่อเลือก, หรือสำหรับคนที่มีอุปนิสัยบางคน. ในบาลีบางแห่ง ไม่มีกล่าวถึงอภิญญาเมื่อกล่าวถึงจตุตถฌานแล้ว ก็กล่าวถึงวิชชาสาม คือระลึกถึงความเป็นมาแล้วของตนในอดีต, ความวิ่งวน

ของหมู่สัตว์ในสังสารวัฏ, และเหตุผลเรื่องอริยสัจเป็นที่สุด. พระบาลีชนิดหลังนี้ มีมากกว่าที่กล่าวถึงอภิญญา. **และที่กล่าวถึงจตุตถฌานแล้วกล่าวอริยสัจเสียเลย ก็มีมากกว่ามาก.**

ในอรรถกถาซึ่งเป็นคำอธิบายของพระบาลี ก็มิได้กล่าววิธีฝึกฤทธิ์นั้น ๆ, มักแก้ในทางศัพท์, ทางข้อธรรมะแท้ ๆ หรือมิฉะนั้นก็ทางนิยายเลยไป, แต่ได้ทำให้ค้นดูเอาจากคัมภีร์ วิสุทธิมรรค เพราะผู้ร้อยกรองอรรถกถากับผู้แต่งวิสุทธิมรรค เป็นคนเดียวกัน, หรือวิสุทธิมรรคมีอยู่แล้วก่อนการแต่งอรรถกถานั้น ๆ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีเรื่องการฝึกฤทธิ์อย่างพิศดาร จนกล่าวได้ว่าไม่มีคัมภีร์ใดมีพิศดารเท่า ในวงของคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนาด้วยกัน. เพราะความพิศดารนั่นเอง จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องขอร้องให้ท่านพลิกดูในหนังสือชื่อนั้นด้วยตนเอง ด้วยว่าเหลือที่จะนำมาบรรยายให้พิศดารในที่นี้ได้. เมื่อกล่าวแต่หลักย่อ ๆ ก็คือ ขั้นแรกท่านสอนให้หาความชำนาญจริงๆ ในการเพ่งสีต่างๆ และวัตถุ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม จนติดตาติดใจ เพื่อสะดวก

ในการสร้างภาพแห่งมโนคติในขั้นต่อไป อันเรียกว่า เพ่งกสิณ ซึ่งเป็นสิ่งมีมาแต่ก่อนพุทธกาล มิใช่สมบัติของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ. **ผู้เพ่งต่อฤทธิ์ต้องหนักไปในการฝึกกสิณ เท่ากับผู้เพ่งต่อพระนิพพาน หนักไปในการฝึกแห่งอานาปานสติ และกายคตาสติเป็นต้น.** ดิน น้ำ ไฟ ลม คือ ส่วนผสมของสิ่งต่างๆในโลก หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็ว่าโลกเท่าปรากฏแก่ความรู้สึกของคนทั่วไป ก็คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม นั่นเอง เมื่อสิ่งเหล่านี้ติดตาและติดใจจนคล่องแล้ว พระโยคีนั้นก็อาจสร้างมโนคติภาพ อันเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ได้ทั่วไปทุกอย่าง กสิณจึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ศึกษาในฝ่ายฤทธิ์. สีขาว สีเขียว และสีต่าง ๆ ก็ทำนองเดียวกัน เป็นสีของสิ่งทั้งหลายบรรดามีในโลกนี้. การฝึกอุทธุมาตกอสุภ คือการเพ่งจำซากศพที่ตายได้สี่ห้าวัน กำลังขึ้นพองเขียว จนติดตา และขยายสัดส่วนให้ใหญ่เล็ก ทำนองย่อและขยายสเกลอยู่ไปมา ตลอดจนให้ลุกเดินเคลื่อนไหวได้ต่าง ๆ จนติดตาติดใจชำนาญทุกประการเช่นนี้ ช่วยให้ประสาทของผู้นั้นเข้มแข็งต่อความกลัว, จนมีใจไม่หวั่นไหวได้จริง

ในที่ทั้งปวง, ทั้งช่วยส่งเสริมในการสร้างมโนคติในเรื่องกลิ่น เป็นต้น ได้เป็นพิเศษ. รวมความว่าในขั้นแรกต้องฝึกการอดทน, การบังคับใจของตนให้อยู่มือจริง ๆ. การชำนาญสร้างภาพด้วยใจอย่างเดียว, ตลอดถึงความกล้าหาญ ความบึกบึน หนักแน่นของประสาททั้งสิ้น.

เมื่อชำนาญในขั้นนี้แล้ว จึงฝึกการส่งภาพทางใจหรือที่เรียกว่าอธิษฐานจิต เพื่อความเป็นเช่นนี้เช่นนั้นครอบงำผู้อื่น. ถ้าหากมีความชำนาญและกล้าแข็งพอ อาจที่จะบันดาลให้คนทั้งชมพูทวีปรู้สึก หรือเห็นเป็นอันเดียวกันหมด ว่าภูเขาหิมาลัยซึ่งเคยอยู่ทางทิศเหนือนั้น บัดนี้ได้ขยับเลื่อนลงมาอยู่ทางทิศใต้ หรือกลางมหาสมุทรอินเดียเสียแล้ว เป็นต้นได้. แต่เพราะความที่อำนาจใจนั้น ๆ ไม่พอ จึงเท่าที่เคยปรากฏกันมาแล้ว มีเพียงในวงคนหมู่หนึ่งหรือชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น สมตามชื่อของมันคือคำว่าฤทธิ์ ซึ่งแปลว่าเครื่องมือช่วยแก้อุปสรรคให้สำเร็จกระทันหันทันอกทันใจคราวหนึ่งเท่านั้น, เพราะว่าแม้หากพระโยคีองค์ใด เคลื่อนภูเขาหิมาลัยได้ด้วยอำนาจฤทธิ์ เมื่อท่านคลายฤทธิ์หรือตายเสีย ภูเขาหิมา

ลัยก็จะวิ่งกลับสู่ที่เดิมเท่านั้นเอง นักโทษที่มีฤทธิ์อาจบันดาลให้เขาเห็นตนเหาะลอยอยู่ในอากาศได้ แต่ย่อมไม่อาจที่จะทำลายเครื่องจองจำนั้นได้ ถ้าหากมันเครื่องมือที่แน่นหนาแข็งแรงพอ แต่นักโทษผู้นั้นมีทางที่จะใช้ฤทธิ์นั้นให้เป็นประโยชน์แก่ตน, หรือมีโอกาสใช้อุบายอันใดอันหนึ่ง หรือเขาสั่งปล่อยเพราะกลัวอภินิหารของตน

เมื่อตนคล่องแคล่วในการอธิษฐานจิต แผ่มโนคติภาพไปครอบงำสัตว์อื่นได้เช่นนี้ ก็เป็นผู้มีฤทธิ์ แต่จะมากหรือน้อย ย่อมแล้วแต่ความสามารถของตน

เมื่อมาถึงตรงนี้ ก่อนแต่จะจบควรย้อนกลับไปพิจารณาถึงเรื่องฤทธิ์นี้กันมาใหม่ตั้งแต่ต้นอีกสักเล็กน้อย แต่พิจารณากันในแง่แห่งประวัติศาสตร์ของวิชาประเภทนี้ วิชาเรื่องนี้เกิดตัวมันเองขึ้นมาได้ด้วยความอยากรู้และอยากเข้าถึงอำนาจบางอย่างซึ่งอยู่เหนือธรรมดา มันเป็นความอยากที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญของคนบางพวก ที่อุตริเชื่อว่าจิตนี้แปลกปลาดมาก น่าจะมีคุณสมบัติพิเศษบางอย่าง ซึ่งเมื่อผู้ใดอุส่าห์ฝึกฝนจนรู้เท่าถึงแล้ว อาจเอา

ชนะคนที่รู้ไม่ถึงได้เป็นอันมาก ความคิดนี้เป็นเหตุให้ยอมพลีเวลาตลอดทั้งชีวิตเพื่อการค้นคว้าทดลองอันเรียนกันว่า บำเพ็ญตบะ ในยุคที่คนเราถือพระเป็นเจ้าย่อมหวังความช่วยเหลือของพระเป็นเจ้าเต็มที่, ด้วยอำนาจสมาธิที่มีต่อสิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นพระเจ้านั้นเอง ที่ได้เป็นบาทฐานให้เขาพบวี่แววของฤทธิ์ในครั้งแรกสัก เล็ก น้อยและเป็นเงื่อนให้คนชั้นหลังดำเนินตาม หลายสิบชั่วอายุคนเข้า คนที่ตั้งใจจริงเหล่านั้นก็ได้พบแปลกขึ้นเป็นอันมาก จนปะติดปะต่อเข้าเป็นหลักเป็นเกณฑ์สำหรับสั่งสอนกัน เมื่อวิชานี้ถูกแพร่ข่าวรู้มาถึงคนในบ้านในเมืองก็จูงใจพวกชายหนุ่มนักรบ หรือกษัตริย์ให้ออกไปขอศึกษาจากพระโยคีนั้นถึงในป่า มีเรื่องเหลือ เป็น นิยาย อยู่ตามที่หนังตะลุงมักเล่นกันโดยมาก คนป่าหรือยักษ์บางคน ก็มีความรู้ความสามารถในเรื่องนี้เท่าหรือมากกว่าคนบ้าน หรือมนุษย์ถึงกับรบกัน และผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ พวกเทวดา หรือพวกที่เอาแต่เล่นสนุก ไม่ปรากฏว่ามีฤทธิ์เพราะสมาธิไม่ค่อยดีกระมัง ในตอนแรกๆผู้มีฤทธิ์นั้นค้นคว้ากันเพียงขั้นที่สำเร็จสมความต้องการไม่

ได้ค้นถึงเหตุผลของฤทธิ์ไม่เป็นนักปรัชญาหรือทฤษฎีในเรื่องนี้ แต่เป็นเพียงนักปฏิบัติการตามที่สั่งสอนสืบ ๆ กันมา ขณะเมื่อในอินเดียกำลังรุ่งเรื่องด้วยวิชาประเภทนี้ ทางฝ่ายยุโรปไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เลย เมื่อทางอินเดียเสื่อมลง ทางยุโรปได้รับเพียงกระเซ็นกระสายเล็กน้อย ไม่พอที่จะรุ่งเรืองด้วยจิตวิทยาประเภทนี้ อย่างอินเดียได้ มีแต่ฤทธิ์ของซาตานหรือมารเพียงเล็กน้อย ซึ่งไม่มีพิษสงอะไรนัก และเป็นเรื่องทางศาสนามากกว่า

เมื่อวิชานี้ ได้เสื่อมลงในอินเดียแล้วในทางปฏิบัติการ แต่ในทางนิยาย ยังมีเหลืออยู่ ไม่สาบสูญ และยิ่งกว่านั้น ที่แน่นอนที่สุด **คือได้ถูกคนชั้นหลังต่อเติมเสริมความให้วิจิตรยิ่งขึ้นไป จนคนชั้นหลังในบัดนี้ ปอกเปลือกตั้งหลายชั้นแล้ว ก็ยังไม่ถึงเยื่อในได้เลย.** ความเดาทำให้ขยายความจริงให้เขื่อง จนฤทธิ์ ซึ่งเป็น เพียงวิชา สำหรับใช้แก้ อุปสรรค กระทันหัน เล่นตลกกับคนที่รู้ไม่ถึง กลับกลายเป็นเรื่องจริงแท้ ๆ ไป ดุจเดียวกับเรื่องทางวัตถุอื่น ๆ, คนในชั้นหลังเป็นอันมาก เชื่อว่าอะไรทุก ๆ อย่างจริงตามนั้น ทั้งที่ตน

ตอบไม่ได้ว่า **ถ้าจริงเช่นนั้น ทำไมเวลาปรกติผู้มีฤทธิ์ยังต้องเดินไปไหนมาไหน ไม่เหาะเหมือนคราวที่แสดงฤทธิ์แข่งขัน, ทำไมต้องทำนาทำสวน หรือออกบิณฑบาตขอทาน, ไม่บันดาลเอาด้วยฤทธิ์เป็นต้น.** ฤทธิ์ที่เคยเป็นเพียงการลองดีกันด้วยกำลังจิต ก็กลายเป็นเรื่องทางวัตถุหนักขึ้น จนคนบางคนในชั้นหลังหวังจะมีฤทธิ์ เพื่อให้หาเหยื่อให้แก่ตนตามกิเลสของตน ผลที่ได้รับในที่สุด ก็คือ**การวิกลจริต!**

สรุปความสั้น ๆ ที่สุดในเรื่องฤทธิ์ที่ได้กล่าวมาอย่างยืดยาวนี้ ก็คือว่า ฤทธิ์เป็นเพียงคุณสมบัติพิเศษส่วนหนึ่งของจิต เท่านั้น เรื่องของจิตอันเป็นพวกนามธรรมจะให้สำเร็จผลเป็นวัตถุไม่ได้ เช่นเดียวกับวัตถุในความฝัน มันจะเป็นวัตถุอยู่ก็ชั่วเวลาที่เรายังไม่ตื่นจากฝันเท่านั้น. ของที่นฤมิตขึ้นด้วยอำนาจ ฤทธิ์ สำเร็จประโยชน์ชั่วเวลาที่คนเหล่านั้นยังตกอยู่ใต้อำนาจจิต ที่เป็นตัวออกฤทธิ์ เพราะว่า **สิ่งทั้งหลายที่เราเรียกกันว่าโลกนี้ก็ตาม ถ้ามีอะไรมาดลบันดาลให้จิตของเราหุนหันวิปริตเป็นอย่างอื่นไป โลกนี้ก็จะปรากฏแก่เรา**

อย่างอื่นไปทันทีดุจกัน. สิ่งทั้งหลายสำเร็จอยู่ที่ใจ, รูป เสียงกลิ่นรสทั้งหมด มีคุณสมบัติขึ้นมาได้ ก็เพราะเรามีสิ่งที่เรียกกันว่า ใจ, ถ้าไม่มีใจโลกนี้ก็พลอยไม่มีไปด้วย. รวมความสั้น ๆ ได้ว่า สิ่งทั้งหลายสำเร็จมาจากใจ ใจสร้างขึ้น ใจเป็นประธานหรือหัวหน้าแต่ผู้เดียว. เพราะฉะนั้นถ้ามีอะไรก็ตาม มาดลบันดาลให้ใจเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไป สิ่งทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยใจก็ต้องเปลี่ยนตามไปด้วย. ถ้าอำนาจดลบันดาลนั้น เป็นของชั่วขณะ สิ่งนั้นก็แปรปรวนชั่วขณะด้วย.

ในโลกนี้ ไม่มีอะไรเที่ยงอยู่แล้ว เราจะสร้างฤทธิ์เพื่อเอาชนะสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้น น่าจะไม่ได้รับผลที่น่าชื่นใจ. เพราะฉะนั้นพระอริยบุคคลทั้งหลายแทนที่จะใช้เวลาไปค้นคว้าในเรื่องฤทธิ์ ท่านจึงใช้ชีวิตที่เป็นของน้อยนิดเดียวนี้ค้นคว้าหาสิ่งที่เที่ยงและเป็นสุข คือพระนิพพาน. แม้ว่าเรื่องฤทธิ์และพระนิพพาน ต่างก็เป็นวิทยาส่วนจิตด้วยกันก็จริง แต่แตกต่างกันลิบด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอุบัติขึ้นในอินเดีย พระองค์ทรงบัญญัติบาทฐานของฤทธิ์ว่ามีอยู่สี่อย่างคือ ความพอใจ, ความเพียร, ความฝักใฝ่, และความคิดค้น, เรียกว่า อิทธิบาท, เมื่อทำได้ ผลที่ได้รับคือมรรคผลนิพพาน, เพราะคำว่าฤทธิ์ของพระองค์จำกัดความเฉพาะเครื่องมือให้สำเร็จ หรือลุถึงพระนิพพานเท่านั้น. ฤทธิ์ซึ่งเคยให้ผลเป็นของตบตา และชั่วคราว ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นสิ่งซึ่งให้ผลอันมีค่าสูงสุด และแน่นอนด้วยประการฉะนี้.

พุทธทาสภิกขุ

๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๐

